

ЛУКА ЛУЦІВ

ОЛЬГА
КОБИЛЯНСЬКА

Д-р ЛУКА ЛУЦІВ

ОЛЬГА КОБИЛЯНСЬКА

(В 100-річчя її народин)

ВИДАВНИЦТВО „СВОБОДА”

Нью Йорк — Джерзі Ситі

Dr. LUKE LUCIW

OLHA KOBYLANSKA

(100th Anniversary of Her Birthday)

diasporiana.org.ua

'SVOBODA' PRESS

New York — Jersey City

Усі права застережені 1965.

Передрук із щоденника „Свобода” з 1963-го року

Мовна редакція Вячеслава Давиденка

Обкладинка роботи Тараса Шумиловича

Printed in U.S.A.

Svoboda — 81-83 Grand Street, Jersey City, N. J.

О. Кобылянська в молодім віці (1883)

ЧОТИРИ АВТОБІОГРАФІЇ О. КОБИЛЯНСЬКОЇ

Автобіографії — це важливий засіб до пізнання творчості мистців. Цінними вони є і при оцінці творчості письменників, бо деколи відкривають в автобіографіях заслону, за якою виникали їхні твори.

Є чотири автобіографії Ольги Кобилянської. Перша — це „Лист до Францішка Ржегоржа” з 17-го січня 1898 ., — чеського етнографа, який цікавився українською культурою і збирався написати про нашу письменницю статтю до чеської енциклопедії, т. зв. „Оттового Словника”. Ця автобіографія має всього три сторінки друку і вперше надруковано її в третьому томі „Творів О. Кобилянської”, в Києві 1956, ст. 543-545.

Друга автобіографія Ольги Кобилянської належить до 1903 року. Її написала письменниця для болгарських читачів, передавши на руки болгарського письменника Петка Тодорова, з яким познайомилася 1900 р. Вперше надруковано цю автобіографію в „Хрестоматії критичних матеріалів” (том III, Київ 1949 р., ст. 268-269), а передруковано у згаданому виданні творів О. Кобилянської (III-ій том, ст. 546-550).

Найбільша і найдостовірніша третя автобіографія подана з листом до проф. д-ра Степана Смаль-Стоцького. Називається вона „Про себе саму”. Авторка почала писати її 15 грудня 1921 р., а закінчила 2-го лютого 1922-го року. Цю автобіографію проф. Степан Смаль-Стоцький обговорював із студентами на семінарі Українського Вільного Університету в Празі в 1922-му році у зв'язку з відзначуванням 35-ліття літературної творчості О. К., а вперше надруковано її в Чернівцях у 1928 р. в книзі „Ольга Кобилянська”. Альманах у пам'ятку її сороклітньої письменницької діяльності (1887-1927). Автобіографія на ст. 41-65¹.

¹ У згаданому вище III томі „Творів О. К.” ред. О. К. Бабишкін дає таке пояснення: „С. Смаль-Стоцький (1859-1938) — професор-філолог буржуазно-націоналістичного напрямку” (ст. 621).

Четверта автобіографія написана в березні 1927-го року і надрукована в листопадовій книзі „Літературно-Наукового Вістника” у Львові, 1927, т. ХС IV, стор. 212-216 та в IV томі ювілейного видання творів О. Кобилянської, що вийшло в Харкові у видавництві „Рух” (ст. 77-89).

У листі, висланому з Чернівців до Фр. Ржегоржа, О. Кобилянська, подавши докладну бібліографію своїх писань до 1898 р., писала:

„Від шістьох років не їжджу ніде — хіба вліті в гори, в свою давню батьківщину. От видите, я „справдешній мужик”. Не сходжуся ані з літератами, ані з ученими, і розривки мої дуже примітивної натури. Може бути, що тому, що я все з наймолодших літ не могла ділитися думками, в мене виробилося таке, що не маю найменшого дару до бесіди. Хто мене з писем не знає — не дав би за мене ані три крейцари”.

Про напрям своїх творів писала О. Кобилянська Фр. Ржегоржеві таке:

„Я ніяк не належу до „золістів” і до взагалі той-то школи грубого реалізму, що і тепер відзивається ще десь-не-десь в деяких творах різних писателів. Держуся засади, що артист чи там писатель повинен описувати „вибрану” дійсність і ніколи не забувати, що штука і всякий артизм любить, помимо всього, зніжнення, т. є любить тонкість і делікатність. Всяка грубість відпихає мене, і я не можу з нею брататися”.

Авторка радила чеському етнографові звернутися до Осипа Маковея у Львові, який „схарактеризує її твори найліпше”, бо „з усіх українських літератів знає лиш він один мене, а мої твори знає він дуже добре; все, ще не друкване, знаходиться в нього. Він є моїм приятелем, і я у всіх моїх літературних справах звертаюся лиш до нього; окрім того, він знає і розуміє мене, яко чоловік, добре, і лиш він може сказати, що знає мене справді добре”.

Про О. Маковея згадує письменниця в листах до проф. Ст. Смаль-Стоцького: „Ще спімну, що й особистість Осипа Маковея відіграла свою незлу роллю в мене, як у письменниці. Такі нариси, як „Через море”, „Стрілець”, „Акорди” „Valse melancolique” й інше, про котре я вже забула („Рожі”), походять з часу нашого „письменницького приятельства”. Шкода лише, що він сам не пише й є того переконання, що „не варто” писати і „нема для кого писати”. Так я чула. Не сходжуся з ним і не бачуся вже від майже 18-19 літ”.

З листів О. Кобилянської до О. Маковея виходить, що між цією письменницькою парою було глибоке почуття, не тільки редакційно-професійне відношення. Проте, кажуть, що Маковей не відважувався одружитися з тією естеткою, при якій не вільно було лягти для відпочинку на софу в скарпетках.

НАРИС „ЧЕРЕЗ МОРЕ”

В автобіографії „Про себе саму” Кобилянська згадує, що її нарис „Через море” походить із часу приятелювання із Маковеем. Ось уривок із цього твору, який є характеристичний для авторки „Царівни”, що змагалася за рівні права для жінок:

„Дві білі меві (чайки) сидять на березі і перечаться. Більша й менша.

— Я мушу перелетіти море! — каже більша, т. є він. — Мушу перелетіти конче! Мені треба усісти на високій скалі на другім березі моря. Кажуть — відти такий вид, якого ми тут на морі не масмо. І кажуть, хто раз там залетить, звідти ніколи не може вертати. Значить, треба рішнитися на все: або тут, або там. А я хочу туди!

— І я хочу туди! — каже менша мева.

— Ні, каже, — ти лишися тут!

Вона найжила пірця з гніву, образилась.

— Я також хочу летіти з тобою через море і сісти на ту скалу, що й ти! Я мева, як і ти!

— Та що з того, що мева?

І більшу меву взяла лютість, і вона збила сердито крильцями.

— Нецасна, — каже, — глянь лише на свої крила! Де ти годна перелетіти оце страшне море!”

Але менша мева таки рішилася. Важкий це був переліт, бо „схопилася буря, небо почорніло, вітер фурією розігрався, а море, розревівшись ревом велетня, стало шаліти”. Більша мева кілька разів заявляла меншій, що „він не товариш” меншій меві, що він „не винен”, як менша мева згине. Та менша мева відповідала.

— Ні, ні, — я не товаришка твоя, сама через пекло лечу!”

О. КОБИЛЯНСЬКА НА ЮВІЛЕЇ ІВАНА ФРАНКА 1898 Р.

Гор. ряд (зліва): Іван Петрушевич, Філярет Колесса, О. Кишакевич, Д. Лукіянович, В. Івасюк. Сер. ряд: д-р Ів. Копач, В. Гнатюк, О. Маковей, М. Грушівський, І. Франко, Олександр Колесса, Б. Лепкий. Сядять: М. Павлик, Євг. Ярошинська, Нат. Кобринська, Ольга Кобиллянська, Д. Лепкий, Анд. Чайківський, Кость Паньківський.

Сильна мева долетіла до своєї скали, сіла на ній і побачила, що це скеля смерти. Кілька хвиль пізніше надлетіла і слабша мева. Тоді сильна мева промовила:

— Добре, що пролетіла esi води, бо вже сам на сім боці не згину!

— Добре, що не лишилась я там, — каже менша мева, сама на тамтїм боці не згину!

— Але розумій, — каже він їй, — що хоч я не товариш твій, та в смерть я тебе не беру!

— Ні, ні, — каже вона, — я не товаришка твоя, і в смерть уже сама полину!”

Ми навмисне навели уривки алегорії О. Кобилянської „Через море”, бо менша мева, — символ багатьох жінок-героїнь із творів цієї української письменниці, починаючи від Наталки Верковичівни з „Царівни” аж до Аглаї Феліцітас із „За ситуаціями”.

Героїні О. Кобилянської по своїй змозі борються і не піддаються: Олена Лявфлерівна („Людина”), Наталка Верковичівна („Царівна”), Ганнуся і Софія Дорошенко („Valse melancolique”), Маня Обринська („Через кладу”), Соня Яхновичівна („Нюба”), Параска й Тетяна („В неділю рано”), Анна й Рахіра („Земля”), — все це постаті, як пише О. Грицай, в духовості яких „попри всі межі їх чисто людської природи, зазначається помітна риса життєвого завзяття, життєвої волі й бажання великої перемоги”. („Ольга Кобилянська. Альманах”, ст. 291)

ОСВІТА О. КОБИЛЯНСЬКОЇ

Про лектуру, під впливом якої виростала О. Кобилянська, пише вона в автобіографії з 1903-го року таке:

„Пізніше звернулася я цілим еством моїм до літератури. Але і тут я була обмежена. Я читала лише те, що мені під руку підходило, дещо з того було цінне, велике, наукове, а дещо незначне, глупе і дрібне. Моє знання стало мішаниною барв без системи і без порядку.

Найбільший вплив з чужих літератур мали на мене російські писателі Тургенєв і Достоевський. З німецьких швайцарець Готфрід Келлер, в молодших літах німецька повістярка Е. Марлітт, до котрої я в запалі листи писала, очарована її чудовим стилем, а Гейного читала я постійно. Пізніше

перейнялася я данською і всією нордляндською літературою, з-поміж котрої став моїм справдішнім учителем Енс Петер Якобсен. Клясикив перечитувала я по можності поважно і радо, оскільки попадалися мені в руки, а найрадше бралася я і вглублялася в Шекспіра. Маючи між братами і одного філолога, я перечитувала і старинних драматургів. Французьку літературу знала я мало, а представитель самого реалізму Е. Золя впливав на мене пригноблююче, і з його писем боліла мене іноді душа, хоть я читала його з якогось літературного обов'язку”.

Дещо інакше написала письменниця про свою лектуру в тій автобіографії з 1922-го року, яку вона вислала проф. Ст. Смаль-Стоцькому. Там вона починає цей відступ так:

„Західня культура впливала на мене своїми літературними творами. Готфрід Келлер, перед ним — Шпільгаген, виховуюча німецька повістярка Е. Марлітт, Е. Вернер, з скандинавців — І. П. Якобсен, пізніше великий психолог Герман Банг, Гамсун, Гаєрштам і т. д. Василь Сімович написав недавно маленьку критику про мої письма і казав там, що я начиталася Ібсена і перенесла його вміло рукою на наш ґрунт. Його і Ніцше. Проти того я рішучо протестую. Щодо Ніцше, то, правда, він мене займав своєю глибиною й деякими думками на будуче, але щоб я так вже дуже віддавалася впливу цього модного філософа, то ні. Попросту з причини, що не могла його дістати, і деякі місця були мені „затуманні”. Ібсена брала я заповерховно в той час, коли він був цілком новий — отже, пишучи свої дотеперішні твори, я писала їх без впливу Ібсена або Ніцше, хіба що в „Царівну” вклдала деякі його гарні, великі й далекосяглі цитати. Читала бим його і тепер, але лише по-українськи . . . Все я наново вертаю до Шекспіра, Гете і ін. теликих умів, що мені все цось нового дають. Забула Тургенєва згадати. Той також був один з тих, що чоширив мій горизонт”.

Цікаво ствердити, що в цій автобіографії авторка згадує тільки Тургенєва з російської літератури, і то аж наприкінці, а в автобіографії з 1903 р. на самому початку наводила Тургенєва і Достоєвського. Там вона зовсім не згадує Ніцше, але зате вирізнила Є. П. Якобсена, назвавши його „справдішнім учителем своїм”. Беручи до уваги той факт, що автобіографія з 1903-го року надрукована вперше аж у 1949 році, можна мати оправданий сумнів, чи вона надрукована вповні, бо відо-

мо, як там, під советським режимом, безцеремонно поведуться з текстами навіть живих авторів.

У доповненні до сказаного вище про освіту О. Кобилянської треба згадати з її автобіографії, що вона скінчила тільки 4-ту так звану нормальну клясу, а крім цієї початкової німецької школи вчилася ще 3-4 місяці приватно української мови. „Повчилася писати, читати, граматики не багато і — перестала, — не було засобів давати далі вчитися. В хаті були старші брати — їх треба було утримувати в гімназії... і для дівчат зачинились брами науки”.

Та О. Кобилянська багато читала — все, що могла дістати вдома від братів, які ходили до гімназії, в міській бібліотеці в Кімполонгу або в приватних домах. Знайомлячись із творами цієї письменниці, важко повірити, що вона закінчила тільки 4 кляси початкової школи. Отже, О. Кобилянська так само завзято змагалася до своєї мети, як і її героїні Наталка, Маня, Аглая та інші.

О. Кобилянська мала таку „жадобу до науки і охоту до умової праці”, що вирішила навіть вийти заміж за професора дивака, при якому могла б далі вчитися, „вийти на найвищий щабель науки, знання і відкрити широкий духовий світ”. Але Ольжина сестра і Софія Окуневська „вибили їй з голови плян подружжя з професором-диваком”.

ПЕРЕМОГА УКРАЇНСЬКОЇ СТИХІ

Згадана вище Софія Окуневська, дочка повітового лікаря, переконала 19-річну Ольгу, що вона повинна писати по-українськи, а не по-німецьки. Софія Окуневська навчила Ольгу писати фонетикою замість етимологією. Коли Софія виїхала на студії до Швайцарії, Ольга почувала себе „дуже осамоченою, бо не мала з ким про свої „писання” говорити”. Потім писала вона проф. Ст. Смаль-Стоцькому: „Ніхто з людей, зі знайомих, більших чи менших, не мав на мене впливу в тім напрямі, бо охота, порив до писання — були вроджені в мені. Самота, душевна самота, противне моїм почуттям оточення — викликували в мені жадобу кинути те, що мене зворушувало до дна, на папір”.

Далі вона пише: „З людей, знайомих, майже жадне не впливало на мене так, щоб я від особистого впливу писала.

Я писала, коли любила, писала, коли терпіла, писала, коли не находила вдоволення знадвору бажань своїх особистих, коли бачила кривду, заподіяну так людям, як звірятам, цвітам і птахам, коли переймалася великими ідеями про визволення жінки, ідеєю соціалізму, ідеєю націоналізму, патріотизмом, який зміцняла в мені Леся Українка. Побут у Чернівцях, знайомства українського патріотичного кружка, Ваша (тобто проф. Ст. Смаль-Стоцького) силуєча, пориваєча до праці особистість, Ваш власний труд, що не знав спочинку, а все вперед і чимраз вперед гнав, зрушували мене”.

Про Лесею Українку згадує вона й в іншому місці своєї автобіографії: „З Лесею Українкою ми дуже гарно держалися; однак вона не була тією, що особисто впливала на мене. Щоправда, при ній я заглянула глибше в акції розвою українізму, цебто націоналізму, і пізнала більше українського світу й поглядів. Вона ж багато оповідала, була образована, і я їй дуже вірила. Поезії її ціню високо”.

О. КОБИЛЯНСЬКА НЕ БУЛА НІЦШЕАНКОЮ

Ольга Кобилянська „рішуче протестувала” проти тверджень деяких критиків про вплив на її творчість писань Ніцше. Вона заявляла, що „деякі місця з Ніцше були для неї „затуманні”, хоч і признала в автобіографії, що „він займав її своєю глибиною й деякими думками на будуче”.

Про вплив Ніцше на твори О. Кобилянської писали М. Грушевський („Літ. - Науковий Вістник” 1898, кн. 3, ст. 17-8) і О. Маковей (там же, 1899). Та найгостріше виступив був у цій справі проти письменниці С. Єфремов в „ЛНВ” (1900) і в своїй „Історії української літератури”, де писав:

„Герої Кобилянської це все „аристократи духа”, вони хочуть оживити в собі ідеал надлюдини; для такої надлюдини не можуть існувати права, тобто ніякі певні обов’язки і повинності до громадянства, вона хоче ізолювати себе од громади, нехтує її й кидає її повний ганьби і призираства виклик”.

В обороні О. Кобилянської виступили літератори, що гуртувалися коло місячника „Українська Хата”. Індивідуалізм у творах О. Кобилянської обороняли на сторінках цього місячника М. Сріблянський (М. Шаповал), М. Євшан (М. Федюш-

ка) та А. Товкачевський. М. Сріблянський назвав Кобилянську „новим сонцем нашої літератури”, „неземським чарівним світлом” („У.Х.”, 1912), в повісті „Через кладку” бачив „істинно культурну творчість, що йде по щаблях за синтезом вищого типу людини” („У. Х.”, 1913). Через десять років після того писав той самий критик, що „всю творчість Кобилянської поняв індивідуалізм, який стара суспільна критика не могла зрозуміти. Українська критика, вихована на традиціях інертного життя і літературного консерватизму, дуже непокоїлась ідеологією Кобилянської, її нехиттю до „юрби”, „плоских лобів” . . Критика не розуміла і того захоплення наукою Ніцше, яке видно в творах письменниці, але „ніцшеанство” Кобилянської, шукання і творення сильних характерів, це — засіб перетворення життя і розбудження свідомості українського народу” („Укр. Хата”, 1913).

М. Мочульський, пишучи про повість „Через кладку”, зазначав, що „душа в Кобилянської делікатна, напосна ідеями Ніцше, мрійна, мов глибінь блакиту, засіяного мерехтячими зорями, і тому надзвичайно чула та вразлива на всяку грубість, брутальність та плосколобність у нашій суспільності”. („ЛНБ”, 1913, вересень).

Читачі творів О. Кобилянської легко можуть самі переконатися в тому, що героїні нашої письменниці — це не типи надлюдини Ніцше.

Що О. Кобилянська читала і цікавилась цим славним тоді німецьким філософом, в цьому нема нічого дивного, бож під впливом автора „Заратустри” були тоді такі європейські письменники, як Гергардт Гавптман, Зудерман, М. Гальбе, Метерлінг, д’Анунціо, Стрінберг, Ібсен, Брандес, Пшибишевський та цілий ряд менших авторів і мистців.

Ганс Вайгінгер у книжці „Ніцше і його філософія” так характеризував „надлюдей” Ніцше: „Для них „свобода” — це значить, що мужні інстинкти, очі до війни і перемоги, візьмуть верх над інстинктом щастя. „Свобідний чоловік” топче ногами той низький рід вдоволення, про яке мріють купці, християни, корови, жінки, англійці та інші демократи; чоловік свобідний, — це воявник, це чоловік боротьби” (ст. 63).

Така людина, чи радше „надлюдина”, або ще краще „бестія”, могла бути ідеалом нацистів, але не Кобилянської.

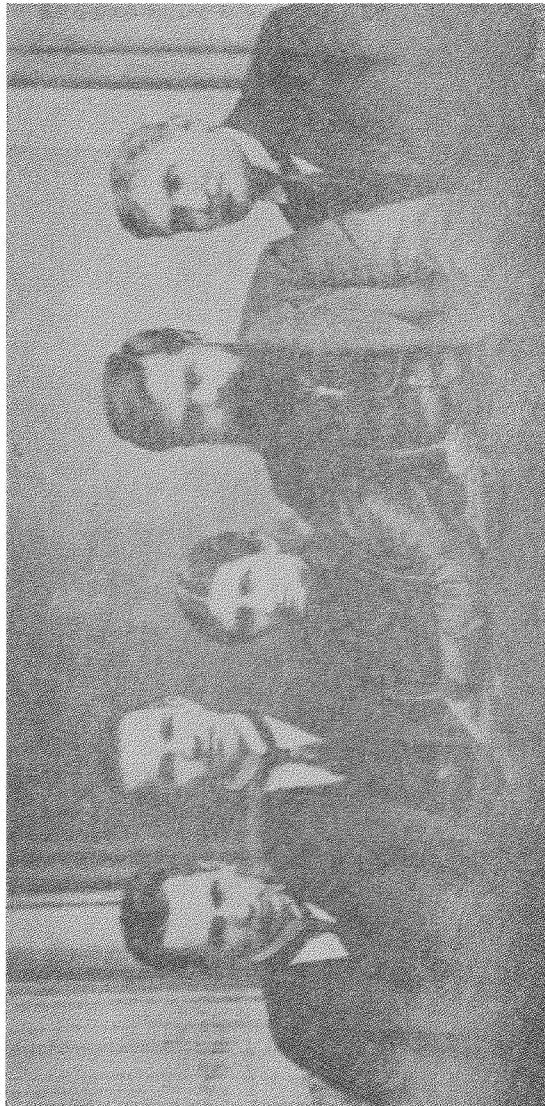
І наша письменниця від 1902-го року не наводить уже цитат із творів Ніцше, як це робила давніше. (Пор. „Царівна” (1895), вид. Оренштайна, ст. 191, 192, 203, 276, 290; збірка „Покора” (1899), ст. 13, 36, 37, 38, 39, 40, 52, 57; у збірці „До світа” (друк. 1905) тільки раз в гуморесці „Балаканка про руську жінку з 1902 року).

Кобилянська прочитала в 1901-му році гостру статтю Юрія Кміта проти філософії Ніцше, і тоді напевно усвідомила, що цей філософ не є її ідеологом. Кміт писав: „Ніцше і всі модерністи — це божевільні оргії безглядного, крайнього індивідуалізму; це наруга над нормальним людським духом і його чинниками, над здоровим людським розумом; це знехтування психологічних правил думання. Тут повна анархія в науці, філософії, стиці, релігії, тут погорда для угнетених, пригноблених, неосвідомлених мас; тут іронічно-саркастична насмішка над демократично-поступовими стремліннями і прямованнями; тут повна воля непогамованих інстинктів і дикої, іноді варварської забаганки одиниці” („ЛНВ”, 1901).

Отже Кобилянська не була „ніцшеанкою”, як її називали деякі критики. Але вона сама признається в автобіографії, що цікавилася „глибиною та деякими думками на будуче” автора „Так мовив Заратустра”.

Ніцше — це завзятий антифемініст, а героїні Кобилянської — це борці за рівні права для жінок. Справа в тому, що і ті, які виступали проти авторки „Царівни” за її „ніцшеанство”, і ті, які заперечували найменший слід ідей цього філософа в творах буковинської письменниці, не вивчили докладно всієї проблеми. Кобилянська не перейнялася ідеями Ніцше, але вона, читаючи його твори, набирила віри в те, що сила волі і витривалість її та її героїнь допомагають поборувати життєві труднощі.

Пригадаймо, як важко було Кобилянській, чи пак Наталці Верковичівній з „Царівни”, дістати признання за свої літературні твори. Які великі труднощі мають інші героїні її творів. Вони не коряться „товпі”, відважно протиставляються доквіллю і дуже часто перемагають. Героїня новелі „Impromptu phantasie” оптимістично дивиться на світ. „Життя лежить переді мною не як щось сумне, безвідрадне, важке до перенесення, але якби один пишний, святочний день, гаряче пульсуючий, приваблюючий, широкий, пориваючий об-

М. Свшан, Микола Шановал, Ольга Коблянська, Микита Шановал, Олександр Коблянський
(брат) — фото з липня 1913 р.

раз, або немов яка соната". Така сама й Параска з новелі „Некультурна". Вона каже про себе:

„А мені добре. Дні злітають мені, як птахи. Жури не знаю. Вже що, а щастя дав мені Бог! Смуток відвернули судильниці від мене і, як кажуть, кого полюбили, душу золотом позолотили — щаслива!

— Сама з себе! — докінчила пані мов до себе...

— Або я знаю? Щаслива!

— Параско, коли ти заплачеш? — питає не раз Гаврісан і лиш киває головою.

— Як сухий дощ стане падати, кажу, — а покищо дайте на тютюн!

Та ці жіночі образи Кобилянської — це не ті образи, що їх хотів бачити Ніцше.

Проте, свого часу так звана „пролетарська" критика і провідний на початку 20-их років советський літературознавець В. Коряк звав Кобилянську „ніцшеанкою" („Червоний Шлях", 1923, ч. 8). Так само оцінював нашу письменницю і відомий історик літератури Ол. Дорошкевич, пишучи на сторінках згаданого „Червоного Шляху" (1923, ч.3-4), що Кобилянська „з аристократичною, ніцшеанською погордою ставиться до трудової „юрби", до її щоденних уболівань та інтересів".

Не треба спростовувати цього невірного твердження, бож воно явно незгідне з правдою для кожного, хто об'єктивно читає твори Кобилянської.

О. КОБИЛЯНСЬКА І С. П. ЯКОБСЕН

Пригадаймо, що Кобилянська в другій автобіографії назвала Єнса П. Якобсена „своїм справдешним учителем". В тій самій автобіографії вона писала, що „чудовий данець Якобсен був для неї божком".

Є. П. Якобсен (1847-1885) належить до тих письменників (Андерсен, В'єрсон, Ібсен, Гарборг, Стріндберг, Гамсун, Лягерлеф), які здобули європейську славу для скандинавських літератур. І. Франко писав у „ЛНВістнику" (1899, т. V), що їхні твори посіли „поважне, майже пануюче місце" в тогочасній Європі, хоч у тих творах деколи висловлені „антисупільні ідеї".

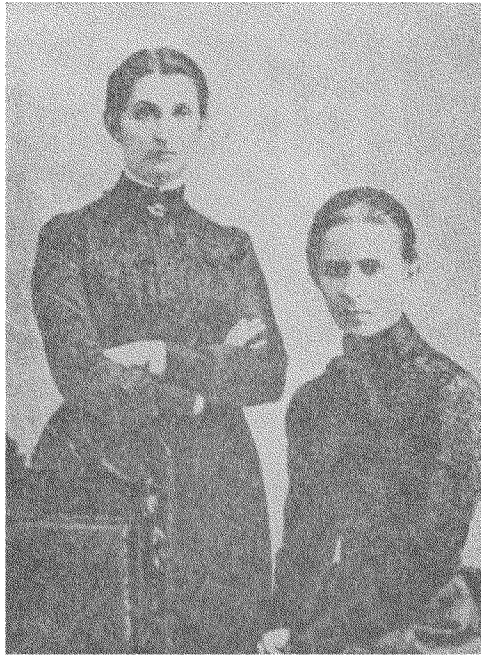
С. П. Якобсен — автор кількох новел та двох повістей, „Нільс Ліне” і „Марія Груббе”. Всі герої цього письменника є мрійниками, які бажають великого. Всі вони поети, малярі, артисти або жінки, що мріють про римських тріумфаторів. Марія Груббе тремтить на саму згадку про те, що їй, шістнадцятилітній дівчині, приходиться жити без сильного зворушення:

„Один день подібний до другого! — Нічого, нічогісінького нема такого, чим можна б тішитися. Чи так має йти далі?”

В. Василенко слушно писав у журналі „Критика” (ч. 1, ст. 80, Харків, 1928), що „героям Кобилянської краще мріяти про щось, ніж реалізувати”, людям сим бракує „великої, спонтанної пристрасти вчинків і дій” та волі й сили. Активними героями в нашій письменниці є такі постаті, як Сава й Рахіра з „Землі”, або Йоганнес Шварц із „За ситуаціями”. Позитивні герої старанно укривають „спалахнення, невгасне зворушення плебейських інстинктів”.

Але є в творах Кобилянської такі героїні, як гуцулка з „Некультурної” та безіменна героїня новелі „Природа”. Це — самотній острівчик у творах О. Кобилянської. На нього звернув увагу перший критик О. Кобилянської — Осип Маковей, який писав, що „Природа” — це ключ до розуміння того, що авторка розуміє під „повним життям”. Він признається, що, як редактор „Буковини”, „согрішив” і з огляду на передплатників „не мав відваги друкувати сю новелу у своїм часописі, хоч з артистичного боку вважав її дуже гарною”. Надрукував „Природу” по-українськи аж у 1897 році Денис Лукіянович у своїй „Універсальній Бібліотеці”, після того, як ця новела появилася в 1895 році у штутгартському місячнику „Die neue Zeit”.

В. Сімович уважав „Природу” за „один із найкращих творів” Кобилянської. Він захоплювався в цьому творі не тільки фабулою й чудовими описами природи, але й „свіжим, оригінальним, високопоетичним, просякнутим глибоким ліризмом” стилем („Альманах”, 258). Хвалили цю новелу і Б. Якубський та П. Филипович („Людина”, вступна стаття, видання „Руху”, Харків, 1927, „Життя і Революція”, Київ, 1928, ч. II). П. Филипович вважав, що „Природа” написана „безперечно під впливом славнозвісного роману Якобсена „Марія Груббе”. Ширше про це писали ми в „ЛНВістнику” (1930, ст. 890-895). Між іншим, В. Сімовича вразило те, що

О. Кобилянська і Леса Українка (1901)

героїня „Природи” мала „рудяве волосся”. Але й сама авторка зазначила, що „се в українців рідкість”. Марія Груббе мала „темнозолоте волосся”.

Марія вперше звернула увагу на Серена тоді, коли він виводив із стайні сполошені коні. „Сильні звірята дико спиналися й кидалися на всі сторони . . . і здавалося, що розірвуть візника на шматки або притопчуть на місці”.

Героїня „Природи” стояла при вікні і придивлялась, як „стрункий жеребець у своїй дикості ставав дуба й не давався вкоськати. Молодий, гарний гуцул, котрого вона не раз вже бачила в батьковій канцелярії, держав звірюку і з усієї сили старався всилувати, щоб стояла тихо”.

Марія Груббе закохується в тому сильному селянинові, стайничому; героїня Кобилянської випадком зустрічається

з гуцулом у лісі. Марія подивляла Серенову силу, коли борвся він з кіньми; українка із рудим волоссям також „любила силу”, гуцул „був гарно і кріпко збудований”. Під час зустрічі в лісі згадалися їй слова: „Бути обнятою сильною рукою”.

Кобилянська завдячує Якобсенові: 1. окремі фрази й вислови та настроєві картини в описах природи („Рожі”); 2. подібності в тематиці; 3. залежність у композиції; 4. тип мрійливих людей, якими є Якобсенові герої. Але це все зовсім не шкодить заслуженій славі буковинської письменниці. Якобсена читало багато українців, але написати „Природу” чи „Царівну” могла тільки О. Кобилянська, бо від готових композиційних схем, навіть від ідеологічної основи до повісті чи новели досить далекий шлях. Щоб його пройти, треба мати не тільки оту завзяту, незламну віру в успіх своєї праці, якою відзначається славна донька зеленої Буковини — треба мати також хист, яким природа наділила авторку „Людини” й „Царівни”.

Ми зовсім не масмо на цілі робити детальне порівняння творів Якобсена й Кобилянської, а хочемо тільки вказати, що Кобилянська була під впливом західніх літератур, про що не радо пишуть советські критики, які твердять, наомість, що наша письменниця була під впливом російських письменників. Автор згадуваної статті „Творчість Ольги Кобилянської” в першому томі її творів (Київ, 1956) О. К. Бабишкін покликається аж на чеську перекладачку творів Кобилянської, Тересу Турнерову, яка „ще 1906 року відзначила важливу роллю російської літератури у формуванні стилю письменниці” (ст. 7). Бабишкін згадує Чернишевського, Добролюбова, Писарева, Короленка, Чехова, Горького, Тургенєва, Достоевського і Толстого. „Ці три останні справили значний вплив на творчість української письменниці”, — твердять він без жадних доказів.

Очевидно, що Кобилянська читала твори російських письменників. Про це вона не раз сама згадує.

ЗА ВІРНУ ОЦІНКУ ТВОРЧОСТИ ПИСЬМЕННИЦІ

В автобіографії „Про себе саму” Кобилянська пише, що „найсильніше зі всього на неї впливала природа. Безчисленні проходи в гори, в їх найдикіші частини — пішки чи вер-

хом, це не робило різниці — це було самотньо, що дозволяло мене. Це було щось, що . . . наповняло душу, викликавало в ній спів, відгомін і ушасливило . . . Я і ще дві-три особи, що переходили мовчки ліс, ставали, віддихали глибоко, обкидували себе обопільно вдоволеними поглядами, мов відкривали тайни . . .”

Далі в цій автобіографії Кобилянська пише, що „її особисті переживання відгравали немалу роль в її писаннях. „Жебрачку” написала тоді, коли чула на вулиці співу жебрачку, якій винесла милостину.

„Все, що зверхнього життя робило на мене глибше враження, переробляла моя душа, бо інакше я не можу цього сказати, — і я вклала на папір. „Некультурну” знала я особисто, і ніяк не могла побороти охоти написати про ту чудову жінку, вірну, чисту дитину природи, що, мов сестра смерік, поміж котрими проживала — жила, розвивалася”. „Ніоба” існувала справді, і всі її діти були нещасливі і спонукали мене написати ту новелу. „Ніобу” знала моя мама особисто, а кількох з її дітей я також”.

Леся Українка високо оцінювала повість „В неділю рано зілля копала”, пише письменниця в „Про себе саму”. Особи цього твору — „це типи з дійсного життя, які я пізнала в горах. Леся хотіла цю мою повість зладити на сцену. Ходила особисто до М. Лисенка і просила о скомпонованні музики; та Лисенко не хотів, бо Старицький був його швагер — і не хотів йому моєю працею конкуренцію робити. Так писала мені Леся Українка”. (М. Старицький — автор п'єси „Не ходи, Грицю, на вечорниці”).

Повісті Кобилянської стоять у найтіснішому зв'язку з українським життям наприкінці 19-го і на початку 20-го століть. Деякі критики хотіли їх появу пояснювати тільки питомою особливістю буковинських обставин (М. Струтинський, „Смолоскипи”, 1928). Та це не зовсім вірно. Кобилянська мала великий талант і вміла користати з доволішнього життя та з лектури, снуючи в уяві своє творче плетиво, з якого виходили її героїні й герої: селяни, селянки, цигани, дівчата й жінки, які хотіли жити повнішим життям, ніж те, яке знаходили коло себе.

За життя письменниці не всі критики її розуміли. Але вона витримала на раз вибраній лінії, і той, хто прочитав її „Людину” та „Апостола черні”, легко ствердить, що і ту першу і цю останню повість написала та сама авторка „Царівни”, „Нюби”, „Землі” і „Через кладку”.

Критика хоче пізнати, як поставали твори нашої письменниці, в яких взаєминах була наша література із західно-європейськими літературами, бо тільки знаючи світові літератури зможемо і в себе створити цінні й тривалі вартості в ділянці письменства.

Доказом цього є Ольга Кобилянська.

Невірно змальовують творчість О. Кобилянської на рідних землях під московською комуністичною окупацією. Осі так М. П. Комишанченко в I томі „Творів О. Кобилянської” (Київ, 1962, ст. 41) мусить згадати „українських буржуазних націоналістів, вірних наймитів фашизму... які скупю й поспішно повідомили про смерть О. Кобилянської”, що померла 21-го березня 1942-го року. Однак, Комишанченко не згадує про те, як українських критиків, тих, що писали про О. Кобилянську, московська влада на Україні, яка тепер так вихваляє О. Кобилянську, нищила за часів Сталіна. Що сталося з В. Якубським, який писав про новелі О. Кобилянської, з Павлом Филіповичем, який написав вступ до „Землі”, і історію сюжету повісті „В неділю рано зілля копала”, де подівся Андрій Ніковський, автор вступної статті до „Нюби”; де Іван Лизанівський, автор вступної статті до „Людини”? М. Комишанченко не може про це писати в країні „народної демократії”, як він евфемістично називає країну комуністичної диктатури.

Згаданий вже Олег Бабишкін слушно стверджує, що „герої Кобилянської не бачили щастя без боротьби, без змагання, вони ніколи не стелили під ноги своєї гордості, вони мислили себе цвітом народу — робили все для того, щоб бути гідними свого народу” (ст. 64).

Це правда, але неправдою є такі слова цього ж критика на цій самій сторінці:

„Наталка Верковичівна мріяла про „полудне”, що настане для її народу. Осайний південь настав для радянських людей, і в ньому вільні й щасливі живуть нащадки героїнь Кобилянської. Здійснення мрії письменниці” (ст. 64).

Ми бачили, що деякі советські критики називали О. Кобилянську „ніцшеанкою”. Тепер там так її не називають, тепер вона — „прихильниця комуністичного ладу”, яка мріяла „про щасливих радянських людей”, як пише згаданий Бабишкін. Так перекирчувати правду можуть і мусять тільки ті, яким судилося жити під комуністичним режимом.

Це правда, що „герої Кобилянської не бачили щастя без боротьби, без змагання, вони ніколи не стелили під ноги своєї гордості, вони мислили себе цвітом народу — робили все для того, щоб бути гідними свого народу” (ст. 64). Але годі повірити О. Бабишкінові, що герої Кобилянської були б тепер на волі під комуністичним режимом.

Москва пізнала вартість творів О. Кобилянської і принає їх цінними, перекирчуючи їхній ідейний зміст.

ДЕЦО ПРО ГЕРОІНЬ О. КОБИЛЯНСЬКОЇ

О. Бабишкін пише: „Друга частина Наталчиної програми полягає в тому, що визволені індивідуальності своєю працею обставатимуть права всіх гноблених, домагатимуться світлого майбутнього для свого народу”. Але зараз же додає, що в „Царівні” ця частина програми лише здекларована. Наталка мріє: „Так, полудне наспіє ще, помімо всіх лихих і ворожих обставин, що переслідували її і її народ. На світі ще є любов, всеобіймаюча, несамолюбна, в котру вона вірить і до послідньої хвилини життя вірити буде”.

Бабишкін каже, що Наталка робила „всеобіймаючу любов, навіть і несамолюбну, засобом встановлення кращого життя для народу” — і це свідчить про „ілюзорність сподівань Наталки, отже й самої письменниці”. Тому то, гадає Бабишкін, „друга половина „Царівни” виявилась в окремих епізодах надуманою, отже й непереконливою”.

Це було б правдою тільки тоді, якби О. Кобилянська дійсно хотіла в своєму творі змалювати героїв, які „обстоюють права всіх гноблених”. Бабишкін не хоче чи не може зрозуміти того, що „Царівна” — це психологічна повість, у якій заторкнена справа жіночої емансипації, але не так, як цю проблему розв’язували суфражистки, і не так, як плянували це зробити марксистки. Кобилянська протестувала, коли її називали крайньою суфражисткою, і такою не є її Наталка з „Царівни”.

Ольга Кобилянська та Іван Франко в 1898 р.

М. Шаповал (М. Сріблянський), з нагоди 40-річчя творчості О. Кобилянської, 24-го листопада 1927-го року вислав їй такого листа:

„Кожний вихід твору Вашого в світ був для мене „ювілей”, свято моє. Тому не нав’язую почувань своїх лише для „27-го листопада”, а відчуваю їх завжди . . .

Я хотів досконалости, але думав, що вона неможлива. І раптом випадок.

Влітку я здобув „Царівну” і прочитав у лісі, між озолоченими сяєвом сонця соснами.

Бути собі ціллю!

Це те, що мені треба було . . .

Стати людиною досконалою, внутрішньо-незалежною, творчою. Прокинулась буйна гордість.

Це була свідомість своєї людської гідності”. („Альманах”, 250).

М. Євшан писав про „Царівну”, що ця повість „будить душу до життя, будить змагання до досконалості, вчить у праці поринати, купатися в ній і пити з неї мов з тої золотої чаші щастя та цілковитого вдоволення” („Альманах”, 279).

Академік д-р Степан Смаль-Стоцький наводить уривок із листа О. Кобилянської, в якому письменниця писала про те, що працює над психологічною студією, де „не лише націоналізм гратиме роллю в життю і культурному розвитку України, але де нарід повинен здобувати цивілізацію в своїй хаті, в своїй душі, творити свою власну українську культуру. Нам треба характерів, робітників завзяття, що беруться і за найдрібнішу цеглу, не погорджуючи нею для збудовання своєї держави. Бо держава — це великий механізм, що потребує, крім мотора, ще й тисячі дрібних і найдрібніших помічників. І всі вони мусять відповідати вимогам такого механізму, щоб він став сильний проти зовнішнього і внутрішнього ворога, як деморалізація, брехня, вузькоглядність, зрада, матеріалізм і т. п.” („Альманах”, ст. 279).

Цей лист писала Кобилянська у двадцятих роках, але подібні думки висловила вона вже в повісті „Царівна” устами Наталки, яка заявляла: „Свобідний чоловік з розумом — це мій ідеал!” Ця сама Наталка говорить про своє „полудне” після того, як вона одружилася з д-ром Марком, але ж це зовсім не те „полудне”, про яке пише Бабишкін, натякуючи на „октябрьську революцію” . . .

Бабишкін таки просто твердить, що Кобилянська в тому світі, який принесли російські окупанти на Буковину, „побачила здійснення укоханих мрій своїх героїнь, відкриті шляхи до того, про що мріяли і за що гинули в нерівному поєдинку її Олена Лявфлер, Аглая Федоренко і тисячі подібних дівчат. Цей світ виявився кращим і осяйнішим за найбільш далекоюжні мрії героїнь Кобилянської” (ст. 63).

О. Кобилянська ніколи в своїх творах не мріяла про те, що мають принести советські війська на західні українські землі. Не мріяли про те і герої її творів, починаючи від „Людини”, а кінчаючи на „Апостолі черні”, який вийшов у світ аж в 1936-му році у Львові. Сам Бабишкін признає, що головний герой цієї повісті, Юліян Цезаревич, „не став представником справді народної інтелігенції. Родинні зв'язки наближали Юліяна до дворянських кіл, а його політичні запевнення не йшли далі абстрактних балачок про „відродження нації”. Трудящі маси вбачали відродження своє насамперед у поваленні соціального гноблення. Проте, цього питання Цезаревич не порушує” (ст. 57).

О. Кобилянська високо цінила свою останню повість „Апостол черні”. Вона вважала цей твір за свою основну працю, може вже останню поважнішу працю, і в листі до акад. Степана Смаль-Стоцького в 1922 р. писала, що вона „вже стара, хоровита, то треба завчасу свою „хату споряджати”. О. Бабишкін гадас, що цей „останній значний за обсягом твір Кобилянської” є „ідейно і художньо неповноцінний” (57).

Ми довше затрималися на повісті „Царівна”, бо навіть Комишанченко вважас, що цей твір є „найкращим твором О. Кобилянської на тему емансипації жінки, а всі інші твори, присвячені цьому питанню, лише конкретизують і деталізують його” (ст. 17). І далі цей критик пише: „Це зокрема бачимо в повістях „Ніоба”, „В неділю рано зілля копала”, „За ситуаціями”, в оповіданнях „Некультурна”, „Природа”, „Він і вона” та інших творах” (ст. 17).

Тут треба підкреслити, що у згаданих Комишанченком творах О. Кобилянської немає емансипаційної проблеми, бож героїня „Некультурної” „емансипована не за теорією, а з інстинкту”, як про це знає і сам Комишанченко. Цей критик з радістю підкреслює, що чоловік Наталки з „Царівни”, Іван Марко, „за національністю хорват, якому є чужий націона-

лізм і шовінізм, від чого він застерігає й Наталку в той час, коли в неї дає себе знати непорозуміння взаємовідносин між українським і польським народами. Ось чому Наталка саме в ньому знаходить свій ідеал справжньої людини й охоче йде з ним у житті” (ст. 16).

З цих слів можна було гадати, що д-р Марко і Наталка успішно розв'язали національне питання в тому сенсі, що національні проблеми мають поступатися вищим, інтернаціональним вимогам. І за це хвалить Кобилянську советський критик. Але цей критик не добачив того, що бачила Кобилянська, бо в новелі „Мужик”, написаній того самого року, що й „Царівна” (1895), змальовує вона польку панну Ванду, який зовсім „не був чужий шовінізм” і яка називала освіченого українця „хлопом” та „русінем” тільки тому, що той українець не міг погодитися з панями польками, що вояк, який налягав на ногу в маршуючій сотні... є „хамом”.

Наталка з „Царівни” не стала байдужою до українства, як гадає Комишанченко, вона ще роздумує над тим, як їй виховувати „свого майбутнього сина — на хорвата чи на українця”, за що був „лютий на Наталку” 17-річний В. Сімович, який як гімназійний учень прочитав був повість Кобилянської зараз після того, як вийшла вона книжковим виданням в Чернівцях в 1896 році. Наталка залишається українкою, вона думає: „Я хотіла б, щоб всі українці стали орлами”. Вона мусить працювати як ліклувальниця старшої пані Марко, але горда з цього, і, як пише д-р О. Грицай, „все наново прокидається в ній гордість суверенної людини” („Альманах”, 292). Такими є і всі інші героїні Кобилянської.

Деякі персонажі Кобилянської не витримують боротьби з життям, як Лявфлерівна з „Людини” або Орядин із „Царівни”; інші упокорюються в житті, немов слухаючи згаданого нами вже Є. П. Якобсена, що „де люди люблять, мусить найбільше упокоритися той, хто любить найбільше”. Осип з „Нюби” упокорюється перед любленою ним Рут, упокорюється і сама Нюба — Анна Яхновичева перед своїм сином піяком Андрушею, те саме роблять закохана в Гриця Настка („В неділю рано зілля копала”) і любляча, тиха Анна перед Михайлом („Земля”).

ПРОБЛЕМА ЗЕМЛІ В ТВОРАХ КОБИЛЯНСЬКОЇ

Українські письменники часто заторкували проблему землі в своїх творах. Можна сказати, що вершинними, неперевершеними творами на цю тематику є новелі славного Василя Стефаника „Вона — земля” та „Сини”. Стефаник писав ці свої твори після того, як українське військо зі співом про червону калину пішло визволяти „Україну з московських кайдан”.

В нарисі „Лан” Стефаник по мистецьки заторкує й соціальною проблему: „Довгий такий та широкий дуже, що оком зіздріти не мож. Пливе у повітрі, в сонці потапас. Людські ниви заливає. Як широкий, довгий невід. Виловить нивки, як дрібоньку рибу. Отой лан”.

В новелі „Синя книжечка”. Антін прощається зі своєю хатиною: „Іду. Лиш поступив єм си, а вікна в плач. Заплакали, як маленькі діти. Ліс їм наповідає, а вони слозу за слозов просікають. Заплакала за мнов хата. Як дитина за мамов — так заплакала”.

Семен із „Вона — земля” каже Данилові, який на початку війни, в 1914 році кинув рідну землю зі страху перед москалями:

— Старий птах най гнізда старого не покидає, бо нове збудувати вже не годен. Бо ліпше, аби його голова в старім гнізді застигла, як у яру при чужій дорозі.

— Правда, Семене, правда, за це слово я вам дякую . . .

— Наше діло з землев; пустип єї, то пропадеш, тримаєш єї, то вона всю силу з тебе вігортає, вичерпує долонями твоєю душою; за то у тебе отари, та стада, та стоги. І вона за твою силу дає тобі повну хату і дітей і внуків, що регочуться, як срібні дзвінки, і червоніють, як калина.

Це так дивляться селяни на землю, з якої живуть; та Стефаникові селяни зрозуміли вже, що „земля — це Україна”.

Старий Максим із „Синів” згадує на ниві про своїх синів:

— Послідний раз прийшов Андрій; він був у мене вчаний. „Тату, каже, тепер ідемо воювати за Україну”.

— За яку Україну? — А він підоймив шаблев груди землі та й каже: „Оце Україна, а тут — і справив шаблев у груди — отут її кров, землю нашу ідем від ворога відбирати.

Ліногравюра С. Ф. Адамовича: „Івоніка”
(Ілюстрація до „Землі” О. Кобилянської)

Дайте, мені, каже, білу сорочку, дайте чистої води, аби-м обмивси та й бувайте здорові”.

В „Землі” Кобилянської написаний в 1901-му році, не могло ще бути такого широкого розуміння української землі, яке бачимо в „Синах” В. Стефаніка.

Як мотто до „Землі” авторка поставила таку думку (з німецького): „Кругом нас знаходиться якась безодня, що її вирила доля, але тут, у наших серцях, вона найглибша”. І дійсно, немов у грецьких трагедіях, якесь призначення, як

вірять самі герої цієї повісти, невидимо керує долею її головних осіб.

Старий мужик приходиться уночі до Марійки, матері вбитого Михайла, і, не виявляючи під вікном, хто він, повідомляє, що її син Сава є вбивником Михайла.

„Окрик болю роздався в хаті.

— Не заводіть, Марійко! Се вже нічого не допоможе. Так мало бути, й так сталося! А те, що я бачив, то бачив на свої очі, і най скажу, бо мені тяжко з тим на душі! Я хочу того позбутися! Я не хочу бути ніяким свідком, нехай Бог мене боронить!”

Онуфрій Лопата „поважно пояснює Петрові, який нарікає, що старенька бабуся не старалася рятувати невідому людину, яка просила помочі, що „видко вже так Бог хотів, вже так мало бути, аби він (Михайло) умер!” Михайло вірить, що він відійшов до примусової військової служби „в недобрій годині”. Коли ж Михайло прощався з худібкою, то „мале теля, що було в малій із різок сплетеній кучці в одному куті стайні, скочило при його приближенні на рівні ноги й витріщилося на нього великими сполоханими очима... Що се мало бути? Він приступив до нього і хотів його погладити, але воно відскочило з жахом від нього і гляділо за ним недвижно ще довго, хоч його вже давно не було в стайні!...”

Василь Верниволя писав в 1923 році у вступі до новелі „Природа” про ролі „прочуття” в творах Кобилянської, що „воно вже в давніших творах грало велику роллю, а в новіших почало набирати великої, мало не першорядної ваги. Письменниця старасться вникнути в тайну містики, відгадати невідгадане (пор. роллю годинника в оповіданні „Місяць” і в повісті „Через кладку”, а в останній ще й значення павука, що наче душить) — та ті речі звичайно в читача проходять без уваги, дармащо авторці страх як хотілося б, щоб він на них довше спинився” (ст. 14).

Тут треба було б згадати і роллю снів у творах письменниці, які є віщунами нещастя. Є вони і в „Землі”. Михайлів батько Івоніка мав ось такий сон:

„Напівутішний, напівжалібний брехіт старої собаки Сойки, спонукав його виглянути з бурдея на двір.

Він вийшов зі стайні. Дивиться, видить: усе поле, як лише око далеко сягало, було прибране цвітучою гречкою. Виглядало, неначе перед ним розстелилося море білісінького цві-

ту. Однак, чудно. Тут, і там, і он там, здіймалось червоне полум'я жадібними язиками з землі і кидало жаріючим світлом на білоцвітну рівнину далеко навкруги. Він злякався й хотів кликати помічі. Нараз опинився перед ним Михайло.

Стояв перед ним просто, як свічка. Рука звисала безсилно. Чорний сердак, розціплений на грудях, показував білу сорочку. Мовчки глядів на батька трохи з зависоко піднятою головою, зломаним скляним зором і смертельно блідим лицем.

— Михайле, се ти? — кликнув він, утішний до нього.

— Звідки взявся тут?

Син не відповів.

З полум'я зробився дим, а радше димові гадюки. Кинулися за хлопцем, а одна склубилася і зіп'ялася до його грудей.

— Що се? — крикнув з невимовним переляком батько.

— Що се?

Син мовчав даліше, тим самим скляним поглядом позирючи на батька, а коли старий у смертельному переполосі кинувся на сина, щоб його потягнути за собою, сей упав на нього, мов тяжка фігура з глини, і поломився в кавалки . . .”

Треба ствердити, що оці містичні місця в „Землі” таки органічно зв'язані з селянами, героями цього твору, і тому й читач відповідно їх сприймає, а не так, як про це писав згаданий вище В. Верниволя (В. Сімович). Заввага Сімовича може відноситися до творів Кобилянської, в яких героями є високоосвічені персонажі.

Селяни О. Кобилянської знають, що їх вартість як людей залежить від того, чи вони мають землю. Івоніка остерігає жінку Марію, щоб не проклинала свого молодшого сина Сава.

„Він так само наша дитина, як Михайло. Він поправиться. Я вже казав йому кілька разів та упоминав його, що коли не поправиться, не дістане від мене ні грудки землі. Все, кажу, дам Михайлові. Він се знає. І він знає, що чоловік без землі нічого не значить. Він се дуже добре знає. І видить, що Григорій у селі значить перед людьми . . .”

Рахіра, яку Сава любить, намовляє свого любка, щоб нічого не робив, коли брат Михайло піде до війська. Та Сава не погоджується з нею.

„То . . . так . . . не йде . . . не можна! — відпер він здержливо. — Не йде, Рахіро! Оноді сказав мені тато: Хто не лю-

бить землі, той її не потребує мати! Се було тоді, коли говорили, щоб орати на озимину, а я не хотів відвезти до направи плуга до коваля.

Її очі горіли, як перше.

— Але ти любиш землю, Сава! — і притулилася близько до нього.

— Ей, що там „любиш!“ — відповів роздрознено. — Що значить чоловік без землі?

„Те, що мій батько...“ хотіла сказати Рахіра, але не сказала, а натомість поцілувала його своїми повними теплими устами.

— Ти будеш мати землю, Сава, сказала”.

Рахіра діє так, щоб Сава таки з нею одружився. Вона каже йому, що коли ворожить із карт, то він завжди „паде коло неї”.

— Тобі паде земля через мене, — тягнула пророчим голосом і з котячою м'якістю даліше.

Михайло відходив до війська і прощався з землею:

„Так часто обробляв її плугом, знав так докладно, де була плодovита й товста, а де вогка й болотиста. Там пишалася рік-річно перед ним у покійній гордості пшениця, а там ріс овес, а тут, недалеко бурдея, простягалася майже щороку біле море цвітів гречки, а тут, направо зеленіла конюшина, а там, далі, шелестіла тайком кукурудза, і все так тягнулося всюди на відміну, і лише що сей кусень поля належав сьому, а той тому”.

В другій частині „Землі”, надрукованій вперше вже по смерті авторки в другому томі „Творів в трьох томах” (ред. О. К. Бабишкін) на ст. 637-672, батько Рахіри говорить про Саву, що він „все тужив за полем, до котрого прилягав всією душею і котре батько чомусь по смерті Михайла не давав”.

Та старий Івоніка інакше про це думає, він каже, що „Сава сам ніколи за землю не рвався. Лінюхом в нього був, а Григорій з донькою і своєю сліпою на одне око тепер небіжкою Тегяною все жебраком був. Лиш коли Сава з ними зв'язався, забаглося йому землі”.

Батько хотів би, щоб Сава „тяжкою працею” відпокутував „нечуваний гріх”.

Старий Івоніка потішає свою жінку Марію тим, що Саві гірко на світі жити не через те, „що землі не має, а через щось інше”. Коли мати таки гадає, що „Саву взяла туга за

землю", то Івоніка зареготався. — „Тепер? спитав, — в дев'ятому році по женячці! Вісім років він був вдоволений, газдував, працював, як пристало кожному чоловікові... а нараз взяла би його туга? Звідки? Не плети дурниць, жінко, се не туга, Маріє!" Коли ж жінка впиралася при своїм, Івоніка „майже скрикнув: — Гріх!! — і вийшов хутко з хати”.

Івоніка невмолимий, не хоче дати землі Саві, бо „хто хоче землю мати, той держиться її, як хрущ”. Батько знав, що це Сава вбив брата Михайла, а мати цього не знала, чи радше не хотіла знати, щоб така трагедія сталася в її родині. Батько вірив, що після вбивства Михайла „настав дев'ятий рік, а в дев'ятім році, кажуть чомусь люди, дві речі сповнюються. Або виходить людський гріх наверх, ... або як не виходить, наступас кара Божа. Оце він вже давно чув, і чомусь йому страшно тепер цього дев'ятого року”!

Рахіра признається, що вона „за землею тужила, хотіла бути багачкою і газдинею”. Тепер Сава зовсім зледаців, не дбас про дітей, які „йому не потрібні”, а Рахіру ненавидить. „Вона пожерла в мене все: землю, і брата, і родичів, і людей, і цілий світ, що куди б я не пішов, вона волочиться за мною, але колись, — просичав він, звертаючись до неї, — колись настане цьому кінець. Буде він мені, але буде і їй, а тепер іду. Не жди мене більше. А як верну, то не верну на добре. Верну на смерть”.

Кобилянська кілька разів згадувала в своїх автобіографіях, що вона читас, чи радше студіює Шекспірові трагедії; і оця недокінчена і невігладжена друга частина її „Землі” — показує дійсно Шекспірівську глибину людських трагедій. Рахіра говорить:

— Буде йому і їм ще та земля ухами лізти, — буде вона їм ще не один раз сльози з очей витискати, як оце і мені. Вона вже закривавлена кров'ю брата, і тому не буде з неї нікому потіхи, хоть най дають її кому хочуть, мені все одно. Я маю її вже доста. А ви, тату, приходіть на ніч до нас, бо я боюся розбійника. Не за себе, — додала з якимось дикогордим легковаженням своєї істоти, — лише за діти. За себе мені байдуже. Лиш дітей жаль. Він їх не пожалує. Чулись-те — сказав: дітей мені не потрібно. А коли вони вже йому не потрібні, то вони мої”.

Страшна трагізмом сцена між Савою й Івонікою в присутності Марії.

Ліногравюра С. Ф. Адамовича: „Марійка”
(Ілюстрація до „Землі”)

„Батько не вислухав синових слів до кінця, бо вже замахнулася його рука вдруге по синовій щоці.

Марійка спищала і кинулася до чоловіка.

— Ти здурів? — Кричала, закриваючи собою сина. — Здурів? Що чіпаєш його?

— Геть! — гримнув той на жінку, — ти не ліпша від нього і, де лиш можеш, гріха підпираєш. Геть мені з очей!

Відтак звернувся до сина:

— Ти чого прийшов? Вбити мене?

— Може, і вбити, — відповів син, — як яка чия доля.

— То вбий! — відповів батько і, відслонивши стару груди, станув близько проти сина.

В того страшно в очах заблистіло, і груди його почала важко віддихати, неначе б лиш перед хвилиною сповнив якусь втомлюючу роботу.

— Я вже тобі давно на заваді, відколи Михайло пішов в землю. Я се знаю, — обізвася батько. — Але того, чого сподівася, — ти не дістанеш.

Сава блиснув на нього очима.

— Може, і дістану.

— Хоть би і дістав, то воно тобі щастя не принесе. А з мосі руки його не дістанеш”.

Савине лице поблідло, він обернувся і побачив матір зі сльозою в очах.

— Бувайте здорові, мамо! Подав їй руку і повернувся до дверей. Нараз, неначе б його щось попхнуло, обернувся назад до батька і, поклонившись йому низько, аж майже до землі, подався вдруге до дверей.

Мати встала.

— Ти куди, сину?

— Я, мамо, не іду жити, але вмирати.

І, не поглянувши більше ні на кого, вийшов.

Мати кинулася за сином, вибухаючи голосним плачем та супроводжуючи його з просьбами отатися ,а старий, затиснувши зуби, не рушився з місця . . .”

На цьому закінчилася друга частина повісти „Земля”, якої авторка не докінчила, залишивши тільки загальний плян, і то частинно німецькою, а частинно українською мовами.

Оця друга частина „Землі”, надрукована аж після смерти авторки, обороняє її від закиду тих критиків, які гадали, що мотив убивства Савою брата Михайла пошкодив епічному стилеві цього твору. Остап Грицай писав про це так:

„Кобиланської „Земля” як її найобширніший малюнок із хліборобського світа, повинен би стати її найкращим малюнком величі і краси хліборобства, черпаної власне з природи і землі як його пралервісного елементу. Але випадково, кримінальна акція, введена Кобиланською в роман з убиттям Михайла, зчинює тут такий хаос, бере таку перевагу над чисто ідейною стороною роману, що позитивні, творчі моменти хліборобського життя дедалі губляться, Михайло

і його батьки являються вкінці безпомічними жертвами злющої землі („вона отворила пащу й забрала тебе”), а як фінал, останнє слово роману, лишається бажання Анни — відірвати маленького сина від землі. „З нього будуть люди — думає вона — як покине землю.

Якісь інші люди, як вона, як усі ті, що оточують її... Не розуміє ясно, чому, по якій причині, але відчуває це, щиро переконана”. Анну „щось мов силує відорвати свого сина від землі”.

Так кінчається перша частина „Землі”, і такий її кінець міг викликати деяке застереження, але все таки не можна тепер критикувати авторку, бо ми знаємо, що її задум зовсім не був таким, яким хотів би його бачити О. Грицай.

Авторка закінчила першу частину „Землі” бадьорим акордом, в стилі своїх героїв і героїнь.

„Виросте син Анни, — в нім прокинеться батьківська, героїчна вдача, глибокий, віщий інстинкт по матері, — вони попроведать його в інший світ... І він сповнить ті надії...”

Нема йому що до землі прив'язуватися, — урадили Марія і Петро, вона іноді лише самого горя наносить! Нема що до неї приростати! Вона не кожного щастям наділяє!”

О. Грицай гадав, що таке закінчення „Землі” є „запереченням того всього, що чуємо про зв'язок землі з хліборобом у „Битві”, а опісля в романі „За ситуаціями” та й в інших творах Кобилянської. В неї ж момент підпорядкування людини під супремат рідної землі, звичайно такий сильний, що він і засудженому на смерть велить в останню хвилю життя думати про землю, а не про себе. Василь в оповіданні „Лист засудженого на смерть вояка до своєї жінки” прощається: „Марійко, не плач! Диви бо, не думай про мене. Думай за ту землю, котру тобі лишаю. За той зелений клаптик, через котрий журчить потік, де росте розлога верба, що з неї ми кожного року перед Великоднем рвали шутку”.

Тут треба ствердити, що Кобилянська не відкидає ідеї землі, як їй сугерує О. Грицай, вона тільки міркує словами Анни, що „земля не кожного щастям наділяє”, і тому не треба її синові „до неї приростати”. Ми бачили, що в недокінченім другім томі проблема землі була і надалі актуальною, бо старий Івоніка не цурався її.

Івоніка, як це видно з коротких, непов'язаних між собою записок авторки до другого тому, міркує на тему сина Анни і Петра:

„Ти нащо пішов від землі, котра дала тобі вже інші очі, як тим, що живуть по містах і на смітті? Що доброго могло з тебе вийти, коли ти від неї відірвався? Ти гадав, що будеш висіти в воздухах, як покинув грудку? Га? Ба! — старий усміхнувся гірко. О, ні, вона не брехунка, бо все там, по містах, то сміття і слина . . . й ти став такий. Ти хотів свою душу і себе змінити, ідучи в школу? По яким взірці? По тому, якого соромиться земля?

Тому, синку, лиши школу, вона тебе лиш обмстить, відбере тобі очі, теперішні гострі очі для землі, і ти будеш ніби в воздуху висіти. Не будеш ти розуміти ні той світ панський, ні наш з землею”.

З нотаток авторки виходить, що Сава кінець-кінцем дістав землю від батька, але його „не може вже ніщо задовольнити, . . . вбивство забрало в нього спокій”. Дальша нотатка про Саву дозволяє нам ствердити, що в другій частині авторка хоче змалювати те, як гріх убивства руйнує Саву, „забирає в нього спокій”, і він, діставши ґрунт, приходить до мамі і каже: „Возьміть собі назад ґрунт, бо мені його не треба, я іду в світ смерті шукати”.

Немає можливості вірно оцінити „Землю” О. Кобилянської, її основний задум, бо це не є закінчений твір. Проте, видрукована тепер частина другого тому і нашкіцовані авторкою нотатки (текст другої частини охоплює 36 сторінок, а нотатки й пляни — 20 сторінок), свідчать про те, що „Земля” мала бути найважливішим і найбільшим твором буковинської письменниці.

Найкращу оцінку „Землі”, не знавши ще уривків другої частини, дав академік Ст. Смаль-Стоцький в статті у згадуваному вже „Альманаху” з 1928-го року, пишучи:

„Глибока віра (героїв) в долю, що отак червоною ниткою пронизує цілу повість, вповні відповідає світоглядів чоловіка, зв'язаного, зрелого тісно з землею, з природою, так що земля являється неначе творцем і того світогляду.

„І розв'язку дає, так би сказати, сама земля. Побралися найкращі робітники на цій землі, Петро й Анна. „В них коло хати рівновага й лад, той лад, що його витворює невтомима праця й твердий, ясний ум. Добре жити”.

Остап Грицай бачив у „Землі” „фаталізм життя”, зазначений „дуже частим розмальовуванням снів, видінь і віщих, ясновидючих настроїв”. І це йому не подобалося, хоч академік Ст. Смаль-Стоцький бачив оптимізм у закінченні повісти.

„Тим, що Кобилянська, — пише він, — зводить якраз Петра і Анну, які духово і морально стояли вище від своїх сільських ровесників, і на їх сина покладає такі надії, дає вона вираз своїй ідеї аристократизму духа, представниками якого крім них є тут ще і Докія, а також і Івоніка”.

Очевидно, що О. Бабишкін має готову розв’язку конфлікту в „Землі”. Він пише: „Злочин Сава, його моральне вирождення пояснюється впливом хижацьких законів капіталістичного суспільства. Сава вихований на приписах людиноненависницької капіталістичної моралі, Сава над усе поставив власний добробут, поважився заради володіння землею вбити рідного брата”.

Бабишкін не бачить того, що Сава „не був вихований”, бо він протиставився навчанню батька і тому саме батько не хотів йому дати землі. „Капіталістичну мораль” мав Михайло й Анна, а не Сава. Совєтські критики можуть казати, що в них неможливі такі трагедії, як в „Землі” О. Кобилянської, бо в СРСР ніхто не має своєї землі, всі є державними наймитами. Та О. Бабишкін признає, що „Кобилянська не знала, якими шляхами трудящі маси прийдуть до кращого життя, до тих днів, коли вони стануть господарями власної долі, коли земля щедро родитиме для всіх, хто чесно працюватиме на ній”. Бабишкін відважується написати повну неправду: „Вона (це значить О. Кобилянська) виразно бачила і доводила своїми творами життєву необхідність визволення людських почуттів і самої людини шляхом усунення приватної власності на знаряддя виробництва як основної причини суспільного зла. Вона вірила в це, і що це станеться, і це надало їй твердої віри в краще майбутнє її героїв”.

Герої Кобилянської в її творах ніде не виявляють цього так, як пише вищезгаданий автор. Та й сам Бабишкін признає в іншому місці своєї статті, що „Кобилянська не завжди правильно підносилася до розуміння класових суперечностей і шляхів до встановлення справедливої влади трудящих.” А ми додамо, що не зробила вона цього і в повісті „Земля”.

НАЙКРАЩА ПОВІСТЬ О. КОБИЛЯНСЬКОЇ

Можна б сперечатися над тим, яка повість Кобилянської найкраща. Дехто з критиків уважав, що її „Земля” вибивається на перше місце між творами славної буковинської письменниці. І сама авторка „Землі”, високо оцінюючи цю свою повість, старалася, як ми бачили, її продовжувати. Вона не закінчила її, але провідну думку „Землі” перенесла до іншої повісти, що вийшла під назвою „В неділю рано зілля копала”.

Ми бачили вище, як старий Івоніка вказував, що головним мотором Сави є його гріх, а не бажання праці на землі!

— Не досить тобі одного гріха, сатано? — простогнав батько, ледве дишучи з неопisanого болісного зворушення. — Хочеш ще і пару до нього взяти?

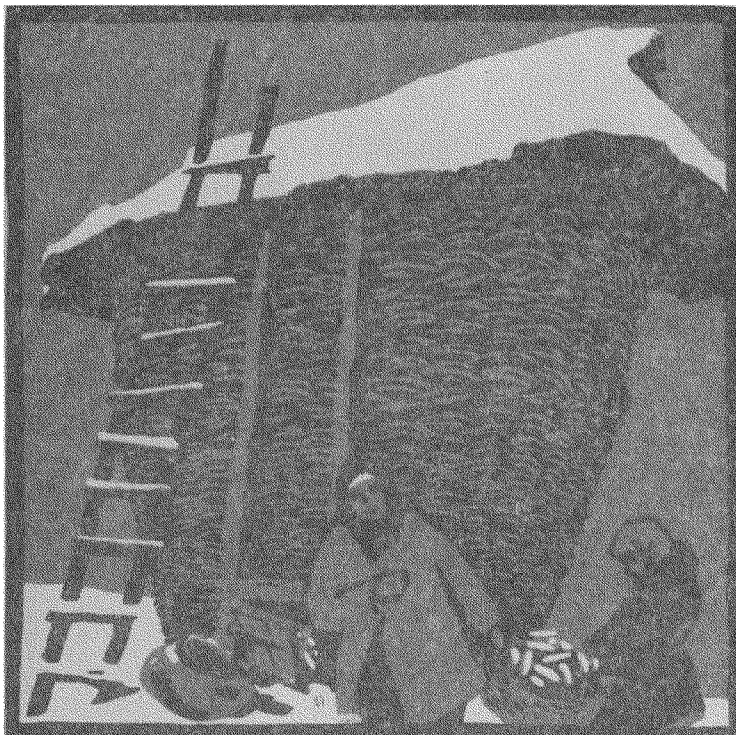
Гріх Сави тяжить над ним, і він гине під його тягарем. Подібно діється і над героями повісти „В неділю рано зілля копала”. Над героями цього твору, немов у грецьких трагедіях, висить невблаганна доля, що всі вони мусять як не згинуть, то безмежно терпіти. Циганка Мавра, знайшовши свого сина, зразу ж його втрачає, Гриця труїть та дівчина, що його любить... Невблаганну долю розшифровує стара Мавра, що, „Бог її покарав за зраду свого чоловіка Раду й народження білого сина”.

— Хто винен? — питається Мавра.

— Гріх, гріх, гріх! — радило її серце. Гріх винуватий всьому, він один.

І ніхто не бачив такого ридання, такого поведіння, як у бідної циганки. Кидалася лицем до землі, розривала на собі одіж, знімала руки розпачливою мольбою догори, а все промовляла. Співаючи, ридаючи, засидно розпачала — аж доки не ув’яла”.

Ми відважуємося твердити, що найкращим твором Кобилянської є її повість „В неділю рано зілля копала”. Інші її повісті („Царівна”, „Через кладку”, „Апостол черні”) дуже розтягнені, бо авторка перенесла дію в душі своїх героїв, які не можуть „упоратися” з самими собою. „Людину” можна б уважати тільки за повістевий нарис, а „Нюба”, яка викликає сильне враження трагізмом невблаганної долі матері, що тратить своїх дітей, стоїть найближче до повісти „В неділю рано зілля копала”.

Ліногравюра С. Ф. Адамовича: „Біля кошниці”
(Ілюстрація до „Землі”)

Усі повісті Кобилянської побудовані на схемі: дівчина має рідити, за кожного з двох „любків” виходити заміж. У повісті „В неділю рано зілля копала” ця схема відвортна: Гриць „одну брав би і другої не лишав би”, бо йому „жаль одну покидати, а шкода й другу кидати”, він хоч „білу і посватає, але чорняву більше любить”. Гриць одверто заявляє Тетяні, що „тільки її одну любить, на весь світ одну”, і після „кожної зустрічі з Тетяною він неначе тратить владу над собою, так дуже підходила вона йому під душу”. Але Гриць, „не бачивши довше Тетяни, починав тужити за Насткою і

відчував, що не може без неї обійтися. Яка вона добра, яка податлива, як приставала в усім за ним . . . вона, крім нього, нікого не любила”.

Дослідники літературних мотивів нараховують невелике число драматичних конфліктів, які вічно повторюються в літературних творах. І письменники з малим літературним талантом не відважуються сягати по знані сюжети, бо, мовляв, усе вже в літературі опрацьовано, або пишуть такі „нові” твори, які не вносять нічого нового в письменство.

Велич Кобилянської в тому, що вона не побоялася сягнути по такий „оклепаний” в літературі сюжет і, після загальнозвісної драми „Ой не ходи, Грицю”, дала свій власний літературний варіант цього сюжету, який виявився високомистецьким літературним твором. Мистецьку вартість „В неділю рано зілля копала” оцінили не тільки наші літературні кола, що видно хоч би з того, що в 20-их роках перекладено цю повість на чеську мову під назвою „В Карпатах”, а пізніше й на інші мови.

В чому ж краса цієї повісти Кобилянської? Авторка побудувала її з дуже великою опадністю слів. Тут нечувана в Кобилянської ляконічність вислову, яка не дозволяє їй найменших скоротів. Сюжет повісти письменниця розвиває з драматичною напругою. Окремі сцени так і просяться, щоб їх сценічно оформити або сфільмувати. Це відчувала велика приятелька Кобилянської Леся Українка і хотіла з неї зробити лібретто до опери, просячи М. Лисенка написати музику, як ми вже згадували давніше.

Л. Українка бачила драматичну напругу в цій повісті, де трагізм ґрунтується на характерах головних героїв, які мусять спокутувати гріх, оте своє призначення, про яке ми говорили в „Землі”, хоч вони того гріха не завинили.

Наприкінці повісти, після Грицевої смерти, Мавра заявила: „Тут уже її гріх скінчився”, і пішла зі своїм батьком знову між цигани.

Герої „В неділю рано зілля копала” відмінні від усіх інших людей в їхньому довкіллі.

Гриць, хоч і знає, що він тільки годованець у своїх батьків, „гордий, мов сам боярин якийсь”. „У його руках і голосі було стільки наказуючого й гордого, що його прибрана мати вмовкла й побіліла”. Він, „гарний і міцний, піднімав коня, мов малу собачку за передні ноги і держав його добру хви-

лину". Коли він „їздить на чорнім, як вуголь, коні, тоді він найкращий”.

Подібна й Тетяна. „Висока, гнучка та білолиця. Особливо одним впадає вона кожному в очі, хоч би кому. Це своїм блідавим лицем і чорними густими бровами, що лукуватو здійсмаються над носом, над чорними задуманими очима.

Виглядає мов пишна боярська дитина, що дивується мовчки всьому на світі”.

Ось сцена, як Гриць прощається з Тетяною:

„Зійшовши до білої стежки, він сідає без слова на коня, не кинувши на неї ні поглядом, — вертається назад; а вона так само мовчки, не поглянувши й собі на нього, щезає десь у лісі, і більше її не бачить”.

Тетяна вже на початку свого кохання заявляє Грицеві, що „він не буде з неї посвистувати”, як це робить з іншими дівчатами, бо „вона не для першого-ліпшого”.

Тому читач увесь час немов бачить ту трагічну долю, що зависла над героями. Але це зовсім не зменшує його зацікавлення твором, бо тасмниця матері-циганки відкривається перед головними героями тільки наприкінці, коли Мавра пізнає в Грицеві свого сина. Трагедія поглиблюється ще й тим, що дід Гриців — циган Андронаті, і його мати — циганка Мавра, спричинилися, хоч і несвідомо, до того, що так трагічно розв'язався заплутаний клубок повісти.

Усе це, разом з прегарними описами карпатської природи, дозволяє нам твердити, що повість Кобилянської „В неділю рано зілля копала” треба вважати за найдороччу перлину між її іншими перлами — „Царівною”, „Ніобюю” або „Землею”. Величній задум авторки втілюється у відповідну форму. Ідея твору обіперта на глибокій моральній правді про життя, згідне з Божими законами. Хто їх нехтує, той стягне на себе кару. Так було в грецьких трагедіях і так сталося в повістях Кобилянської.

Сама авторка пише, що „особи в повісті „В неділю рано . . .” — це типи з дійсного життя, які вона пізнала в горах: циганку Мавру, старого Андронаті, — її батька; Гриця — одного молодого знаного їй одинака-гуцула, а решту домалювала фантазія. Почування плили з власних грудей, чар природи робив своє, а думки укладалися самі зі себе на папір”.

Автор „Нарису історії української літератури” Володимир Радзикович, вважає повість „В неділю рано зілля копала” за „найкращу повість” Кобилянської, яка „виявила в ній „власну творчу інвенцію, просліджуючи Грицеву вдачу та його зраду” (Львів, 1941, ст. 198).

О. Бабишкін пише, що ця повість „стала одним з найпопулярніших творів української класичної прози”.

Але цей критик невірно пише про те, що „конфлікт виникає на соціальної нерівності, в соціально розмежованому циганському таборі, . . . і що причини особистого горя Маври й Андронаті закладені в соціальному антагонізмі між багатими й бідними, між панами і трудящими”. Бабишкін мусить називати „трудящими” навіть циганів, хоч Мавра зраджувала свого чоловіка-цигана не тому, що вона бідна, а тому, що полюбила білого багача . . . І тому навіть советський критик мусить вкінці таки признати, що ця повість Кобилянської „належить до тих надбань української класичної літератури, в яких велика тема людських почуттів, розкритих у всій глибині їх психологічних переживань, втілена у відповідній формі твору, в якому за кожним словом, за кожним реченням ховається важлива думка і нестерпне почуття”.

М. Комишанченко також гадає, що „в тогочасному буржуазному суспільстві . . . щасливе і радісне життя є недосяжне”. Далі він і наводить оправдання для авторки, яка „не бачила тих шляхів, які приведуть людство до щастя. Саме цим можна пояснити недостатне вмотивування нею тих суспільних причин, які лежали в основі сумної долі її героїв”. Але Бабишкін таки написав, що „здійснилися мрії письменниці. Вона мала щастя побачити, як земля перестала розмежовувати людей”.

Як бачимо, літературні критики й літературознавці в Москвою поневоленій Україні не можуть вірно оцінювати письменників, бо мусять завжди оглядатися на те, щоб творчість даного письменника була в згоді з партійною лінією, яка постійно нагинається до того вітру, що повіває з Москви. На той московський північний вітер мусять уважати і в Києві.

Не можуть там відкинути повісти „В неділю рано зілля копала”, бож її видано вже багато разів українською мовою, а крім того перекладено російською, чеською, німецькою мовами. Тому мусять цію повість хвалити і в Україні, але при тому обов’язково підкреслювати, що в „буржуазному суспіль-

стві... щасливе і радісне життя є недосяжне". Таким способом легко можна схарактеризувати всю світову літературу. Сміявся б із такого писання головний герой повісті Гриць, який не керувався жадними соціальними мотивами, коли говорив Настці: „Ти одна для мене в світі добра і щира, одна до ладу приводиш. До хати, роботи принукуєш, до родичів навертасш — а то без тебе був би я вже давно... — І замахнувши лукувато рукою та указавши далеку далечину, свиснув і усміхнувся". (Цим авторка натякала на придушену в Гриця жадобу до циганського мандрювання, бож він був сином циганки).

ЧЕРЕЗ ІДЕОЛОГІЧНУ КЛАДКУ

Згадуваний вже редактор творів Кобилянської, Бабишкін, написав про буковинську письменницю окремий розділ в першому томі „Історії української літератури" (ст. 707-716), зараховуючи її до „письменників демократичного напрямку" і зазначаючи, що вона „за п'ятдесят п'ять років літературної діяльності пройшла складний творчий шлях". Сама аналіза творів письменниці не дозволяє нам добачувати надто „складного творчого шляху" О. Кобилянської, а вже зовсім не дозволяє припускати, щоб ідеологія творів давала право письменниці „зустрічати радянську владу як здійснення своїх найзаповітніших мрій про долю і щастя українського народу", як про це пише Бабишкін на 716 ст. „Історії".

Ми вже згадували вище, як Кобилянська вирішувала проблему землі в своїй повісті з тією ж назвою. Тут хочемо спинитися на її повісті з життя української інтелігенції „Через кладку", бо в ній можна знайти і те, як авторка, чи радше її герої й героїні, проходять не тільки через ту кладку, що була над потічком, але також і те, як вони дискутують про ідеологічні проблеми, що стояли тоді перед українською інтелігенцією.

Повість „Через кладку" є немов дальшим виясненням того відношення, яке було між О. Маковесем та письменницею, і про яке вже згадувалося при нарисі „Через море".

Кобилянська писала ще 7-го вересня 1901-го року О. Маковесві: „Я розпочала довгу повість, але не можу без нотаток писати. Буде се поважна праця, як „Земля", лише з

інтелігентного життя. Що я Вас у повість хочу умістити, я Вам вже писала”.

„Кажуть — з життя руської інтелігенції не можна повісті писати. О, можна, можна! Люди мають однакові почування, розходиться лише о розмір і о барву тих почувань. І о „долю”!, а „доля”, пане Маковей, се щось дивне! І у Вас є чудна доля. Мені хочеться деякі консеквенції з Вашої „Доли” і характеру потягнути; розумієсь, і з других. І я собі розложила плян на широкім полі”.

Маковей не прислав Кобилянській жадних „нотаток” про себе, і вона скінчила свою повість аж в 1911 році.

„В повісті „Через кладку” порушена і відома вже нам проблема жіночої емансипації, але авторка розв’язує цю проблему по-своєму, а не згідно з марксистською програмою. Маня Обринська під емансипацією розуміє таке домагання, яке було б вистачаючим для провідниць жіночого руху:

„Я поважно стремлю до того, щоб здобути собі власними силами якесь становисько в суспільстві, і, віддаючи їй свої услуги, станути собі самій ціллю”.

Очевидно, що комуністи ніколи не могли б погодитися з ідеологічною програмою, яку підтримує згадана Маня такими словами:

„Покищо до мене стільки охоти, енергії, запалу, що мені хочеться поміряти, зужиткувати свої сили, розмахнути крильми, погордувати мужеською ласкою, котра завдає іноді жінкам стільки болю, упокорення, що чейже ніхто не схоче мені взяти за зле, що я хочу піти шляхом, як ішли та йдуть тисячі — за і переді мною”.

Маня ясно зазначила, що вона „не любить тих гостро замаркованих” емансипанток і „не вірить їм” та „не годиться в усім з ними”, бо вона „хоче лиш науки й незалежного становища”. Це бачить і О. Бабишкін, і йому не подобається в повісті „Через кладку” оте „питання про „самодосконалення” інтелігенції, про яке багато говорить, як це побачимо пізніше, і Манин брат — Нестор Обринський.

Нестор каже, що він не є „типом”, тільки „одиницею з цілою самітністю й дивацтвом”. Нестора не могли б долюблювати взагалі прихильники партійних організацій, а не тільки комуністи чи соціалісти за такі його слова:

„Політика — сотворила неможливі партії. Я не знаю, може я одстав у своїх поглядах поза моїми товаришами, бо-

дай чую, що я між ними сам. Але мимоволі мушу згадувати слова одного письменника, котрий казав, що хочачи щось зробити, треба станути понад партії, що ми виховуємось політично чи не найбільше, і через те вмовляються партії у все, де їх цілком немає, й багато нашого безголов'я й горя треба приписувати спустошенню через політику. Тому я кажу, що хочу передусім доглядати свою власну культуру, культуру одиниці”.

Не може подобатися О. Бабишкінові і те, що наречений Мані був „не українець, а німець”, і це було причиною, що вона не вийшла за нього заміж, бо, як каже її брат Нестор, — „тяжко видатися за чоловіка на ціле життя, котрий не має з нами поза границями особистих потреб нічого спільного”.

Так само „націоналістично” думає про одруження з неукраїнкою й інший головний герой твору Богдан Олесь, який не міг із „вірменочкою” говорити про свій народ і який вкінці стверджує, що „він не має з нею нічого спільного; вона не належить навіть до його народу”.

Нестор — патріот, він, без публічного розголосу, допомагає українським селянам, і коли він „вийде на шлях свободи, тоді, крім урядової праці, хоче віддатись або виключно праці для нашої суспільности, або дорогої йому музиці”. І Богдан Олесь називає Нестора й Маню „героями в своїм роді, які з своїм вічним ідеалізмом у душі й усміхом віри на устах не хочуть бачити ні відчувати сили матеріалізму часу”.

Нестор виголошує ересь, яку тепер промовчують Бабишкіни та Комишанченки, бо інакше не могли б адоптувати вони авторку повісти „Через кладку” до прихильників совєтського режиму в Україні.

„У нас кричать все і всюди „працювати для народу”. А виходить, що ті „випрацьовані здобутки є не для цілої нації, а виключно для „мужицтва”. А питаю, чи нам же спинатись у наших змаганнях понад здобутки для мужицтва. Не відриватись (в тоншім змислі) від нього, становлячи з себе, себто інтелігентів, другу окрему верству, котра вимагає й для себе праці, науки, штуки й інших здобутків культури. Хоч небагато, а ми для того свого народу, мужика, бодай як не вже щось зробили, то робимо. А для інтелігенції? Для нашої інтелігенції ми ще нічого не зробили. Я мрію про

Ліногравюра С. Ф. Адамовича: „Побачення”
(Ілюстрація до „Землі”)

те, щоб у нас було якнайбільше глибокої поважної інтелігенції. Інтелігенції національно-культурної, а по правді того всього ми ще й досі поза мужиком не бачимо майже нічого більше”.

Очевидно, що такі літературознавці, як С. Єфремов або й М. Грушевський, що писав рецензію на „Царівну” Кобилянської, не захоплювалися її творчістю, зокрема героєм її повісти Нестором, який „замало брав участь у громадському житті”. Але Нестор не був „ще готовим” до громадської праці і юрбою чи мужицтвом він не погорджував. Нестор за-

являє своїм молодим колегам: „Будьте певні, що як я колись піднімусь зі свого місця й відчиню уста, з котрих тепер глузує (він відмовлявся промовляти на зборах) — я своїй народності сорому не зроблю. Так, я буду говорити. Але тепер — ні. Мені треба вперед ще дещо перейти, дещо перерости, перебути і аж відтак стати до бесіди й акції в смислі своєї особистости”.

На думку Нестора, провідники народу повинні спершу „себе самі віднайти” і аж після того організувати масу.

„Як годен він масу, себто весь народ, організувати, поки він сам себе не зорганізує? Спершу — як одиницю, відтак як — масу, а вкінці — націю? . . .”

Пишучи повість про українську інтелігенцію, авторка не могла поминути й такої проблеми, як релігія.

Нестор, оцінюючи нашу інтелігенцію, казав:

„Ось, — ми вже відкинули Бога; але лиш тому, бо другі поступовіші нації відкинули його також. Одначе між тим, коли ті другі народи дали замість того своєму народові науку, штуку, змогу пізнати себе, свої сили й найвищу культуру, шукають за новою мораллю, новими вартостями, стоїмо ми ледве на рівні їх колишньої найнижчої культури. Чи, може ні? Що дали ми нашому мужикові для його душі, для піддержування його кращих зворушень серця, розуму?”

Слова Нестора — це відгук на тодішні настрої серед української інтелігенції в справі релігії. Пишемо настрої, а не відношення, бож в дійсності тільки частина інтелігенції зірвала з релігією, „теоретично відкидала Бога”, як про це згадує Нестор. Сам Нестор, як виходить із наведених його слів, не мав би нічого проти того, якби можна було дати щось інше народові, замість релігії.

У написаній в 1904 році „Ніобі” нещасний син трагічної пані-матки Анни Яхнович, Осип, заявляє своїм батькам після одруження з жидівкою: „Щодо моїх поглядів на віру, то я релігійний атеїст і повторяю те саме, що повторяли й другі переді мною, вважаючи релігію гарною ілюзією, придуманою на те, щоби держати народ в руках, — а більш нічого”. Проте, далі він заявляє: „За себе я буду відповідати перед Богом”.

Важко зрозуміти таке становище, алеж доля Осипа така нещаслива в цій повісті, що його життя можна вважати ка-

рою Божою. І так дивиться на це його любляча мати, коли йому каже:

„Хоч як я благала по твоїм від'їзді Господа Бога, щоб охоронив тебе від горя й недолі, хоч я і батько сподівалися, що не мине тебе нещастя, то все ж ані я, ані він не сподівалися, що твоє подружжя з невірною втрутить тебе в таке пекло!”

Бабишкін в „Історії української літератури” твердить, що Кобилянська в „новелях „У св. Івана” і „За готар” показала експлуаторську, антиморальну суть релігії, церкви, монастирів”.

Та це невірно, бо нелюдський священник у новелі „За готар” зовсім не є доказом на те, що „релігія — аморальна”, а в новелі „У св. Івана” знаходимо такі слова: „Бабуню! А де правда? — питає шепотом боязко дев'ятилітнє сільське дівчатко. — У Бога, дитинко, — відповідає старенька по-божно”.

Справу релігії заторкує авторка вже в „Царівні”. Пани Марко, якою піклується Наталка, перед смертю просить „прикликати їй священника, бо вона вірить в Бога”. Хвора наводить слава Святого Письма і на запит Наталки відповідає, що „Бог — це не ілюзія”. Після того Наталка розуміє, сидючи біля недужої:

— Бог це не ілюзія, казала вона, і на якій підставі? Але правда, в неї були свої думки, і вона вірила в Бога, хоч не ходила ніколи до церкви. Від часу, як поховала свого мужа, перестала бувати в храмах божих, але ніколи не говорила, чому. „А коли б Бог і був ілюзією, — плуталося мені щось довго в голові, — то вона ссть, як сказав раз один славний чутливий мужчина, „последною великою ілюзією людськості . . .”

Чи се не злочинство розбивати ту ілюзію? Чи людськість без цієї ілюзії буде ліпша?”

Цю ілюзію „розбив” внаслідок заплутаної життєвої ситуації Осип Яхнович із „Ніоби”, але ж сама авторка жила вірою і вважала її за свій скарб, який поручала і своїм приятелям та знайомим.

Стефанія Гладка-Бубнюк в листопадово-грудневому числі „Жіночої Доли” (Вінніпег, 1963, ст. 6 і 11) подає факсиміле автографу О. Кобилянської, вписаного до пам'яткової

книжки, такого змісту: „Вір, працєю і любви!“ Ця сама авторка спогадів про буковинську письменницю підкреслює, що над ліжком її висів „образ Матері Божої“. Це все було в 1920 році, отже вже після написання згаданих нами творів Кобилянської.

Як бачимо, Нестор про релігію думас майже так само, як героїня „Царівни“, написаної більше як за 15 років перед тим. Сама авторка признається в автобіографії „Про себе саму“: „Щодо оповідання „Через кладку“, то я від написання „Царівни“ носилася все з думкою написати подібну до неї повість, лише з тією різницею, що герої її стануть духово вище, думкою досягнуть дальше й глибше, як герої першого оповідання“. І в „Царівні“ і в „Через кладку“ позитивні герої виступають проти того „грубого матеріалізму, що нівечить безоглядно найтонші заворушення душі, найшляхетніші заміри й постанови людської душі“.

Обидві ці повісті мають щасливе закінчення, бо по довгих і небезпечних перипетіях залюблені пари таки „переходять через кладку“, одружуються й починають щасливо жити, в що читач мусить вірити на авторчине слово, бо вона не малое щасливих сімей. В „Царівні“ Маня наприкінці повісті чекає на свого чоловіка.

— Марко! — кликнула вона півголосом і кинулася, як стріла, по сходах до нього — ні, не як стріла, але як рожа, кинена кимсь йому назустріч. Обое обнялися.

В повісті „Через кладку“ це він, Богдан Олесь, є „тим щасливим“, що чекає на свою „мрію“. Ось його кінцеві слова:

„Моє око опинилось на ній, як саме вертала звідкись... алею нашим садом додому... Струнка, ніжна й добра. І передусім ще завше найдорожча з моїх „мрій“.

Бабишкін бачить у повісті „Через кладку“ „старосвітчину“ і гадає, що авторка реагує в ній „на декадентні твори“ тодішньої літератури. Але ми згадали вище, що Кобилянська носилася з думкою про цей твір довгий час. Вона не протиставилася модерністам, які вважали буковинську письменницю за свою прихильницю і видали на її пошану в Чернівцях у 1905 році альманах „За красою“. У цьому альманаху Остап Луцький назвав О. Кобилянську „товаришкою“.

Кобилянська була символісткою, як ми вже згадували і як про це свідчать її поезії в прозі „Мої лілії” та „Там звізди пробивались” і деякі нариси.

СЮЖЕТ НЕНАПИСАНОЇ ПОВІСТІ

О. Кобилянська, як відомо, плянувала написати другий том „Землі”, але не зуміла здійснити вповні свого задуму, хоч працювала над ним кілька років. Частинно спаралізована в 1903 році, письменниця не могла вже працювати так, як давніше. Після смерті матері й батька Кобилянську обсіли злидні, і вона змушена була держати „на станції” чужих дівчат; в неї жила також її повдовіла сестра з донькою.

Та все ж Кобилянська не покинула письменницької праці. Після першої світової війни її становище не покращало, а стан її здоров'я з кожним роком гіршав. Тому темп її праці був надто повільний. Це можна знати з того, як вона працювала над своєю останньою повістю „Апостол черні”. Авторка „на чорно” закінчила цю повість у 1922-му році і думала назвати її „Юліяном Цезаревичем”.

Закінчила цей твір О. Кобилянська у 1926 р., і тоді ж він був надрукований у пражській „Новій Україні”, але окремим виданням появилася аж у 1936 році у Львові, у виданні „Діла” в двох томах, зредагований і дещо скорочений В. Сімовичем.

Ми згадали про цю повість на те, щоб ствердити, як важко Кобилянська працювала в останніх роках свого життя, бо недавно появилася вістка про те, що вона, після надрукування „Апостола черні” (1936), плянувала написати нову повість. Про це вперше оповів М. Рудницький в березневому числі „Вітчизни” з 1962-го року в своїй статті „О. Кобилянська” (до 20-річчя з дня її смерті).

„Кобилянська, — стверджує М. Рудницький, — писала про те, що коли її остання книжка побачить світ, то це буде для неї справжньою заохотою написати нову, кращу. І тут же народилася у неї ідея: щоб не повторилася попередня тяганина, вона хотіла б раніше домовитись про те, що вона має намір написати, і навіть хоче подати короткий зміст задуманого роману”.

Далі М. Рудницький оповідає, як пропали листи Кобилянської до редакції „Діла” у Львові:

„Якби у редакції „Вільна Україна”, яка розташувалась у давньому приміщенні редакції „Діла”, в перші дні її приїзду до Львова восени 1939 р. не трапилось одне трагічне непорозуміння, листи Кобилянської сказали б читачеві багато більше. Завгосп редакції своєрідно зрозумів наказ „викинути все сміття” і „навести основний порядок” у приміщенні буржуазної газети: він спалив увесь редакційний архів з дорогоцінними листами не одного видатного письменника та громадянського діяча.

„В одному із своїх листів Кобилянська досить широко розповідала про свій задум, узятий безпосередньо з життя. У той час вона читала чимало іноземних романів „з закрученою інтригою”, написаних з помітною тенденцією тримати читача у напруженні. „Та чи може автор бути власним безстороннім критиком?” — запитувала вона. „Чи я знаю, як вийде в мене на папері те, що я бачу тільки у своїй фантазії?”

Ось приблизний сюжет задуманої повісти:

Селянська дівчина Гафійка стала як служниця на роботу в сім'ю багатого румунського аристократа, за фахом лікаря. Граф мав більше як 50 років, служниця 20. В нього були дорослі діти і 48-річна жінка. Граф заховався у служницю, але вона мала здоровий розум, була чесна і не повірила залицянням „старого пана”. Тоді він, щоб довести поважність своїх намірів, заявив Гафійці, що позбудеться жінки і одружиться з нею.

Графиня почала помітно занепадати на здоров'ї: її муж почав досипати малими дозами до її їжі якусь отруту. Після смерти графині, в якій ніхто графа не запідозрив, він одружився з Гафійкою. Це викликало велике обурення серед його рідні та знайомих. Граф прожив п'ять років щасливо і мав чудового сина, якого подарувала йому здорова, молода дружина. Безмежно вдячний і закоханий, він ще за життя записав їй значну частину свого маєтку.

Одного дня граф мусів виїхати на тиждень у столицю. Гафійка скористалась свободою і запросила до себе товариство — своїх давніх знайомих з села — на „панську вечерю”. Під час бенкету не вдалось затаїти перед очима гостей, як свobodно поведився з господинею здоровенний парубок, що сидів поряд з нею. Це був Максим, який в маєтку

виконував обов'язки управителя, точніше — наганяча наймитів. Максим, безцеремонно цокнувшись з своєю „панею”, підніс тост за її здоров'я як справжньої господині на панському хуторі.

Граф, повернувшись із столиці, дізнався про цей бенкет. Відбулась перша гостра розмова з Гафійкою, яка заявила йому сміливо, що вона не цурається свого роду та своїх близьких і вважає за свій обов'язок віддячитись їм за тяжку та щирю працю. Він, граф — сказала Гафійка, — і так мусів би їй дозволити запросити всіх тих людей у свої хороми. Але йому, певно було б ніяково, якби він сидів з ними за столом, а їй неприємно, якби він відмовився від участі у спільній вечері.

Невдовзі дійшли до графа чутки про любовці Гафійки та Максима. Гафійка і на цей раз не шукала слова за пазухою: „Що ж, граф повинен би давно зрозуміти, що він повинен би під печею сидіти, газету читати та люльку пикати”. Вона так і „цвікнула” графові в очі, що краще мати любка під боком, щоб люди не мали притоки щодня плескати, ніж бігати по чужих садах і спати по чужих хатах . . . Ще сильнішим аргументом вважала вона те, що Максим не матиме жадних претенсій до неї, щоб вона задля нього покинула графа, якого, до речі, шанув і, може, навіть трохи любить за те, що має від нього вродливого сина.

Граф, може, і признавав їй рацію, поки чув її голос. Але він не міг стерпіти, коли на нього споглядали з крадькими посмішками його наймити, навіть знайомі. Суперечки з жінкою не вгавали. У приступі гніву граф загрозив їй, що відбере записану їй частину мастку, посилаючись на її явну зраду. На це Гафійка відповіла погрозою: вона розповість про те, як він зігнав зі світу свою першу жінку.

Гафійка ділилась з Максимом усіма своїми клопотами і повторила йому загрозу, якою тримала графа, наче кліщамі. Знову минув якийсь час, і Максим прийшов до переконання, що він дурень, який не вмів як слід використати жагу Гафійки. Вона могла б зробити з графом більш-менш те саме, що граф зробив зі своєю жінкою. Звичайно, не треба вдаватись до отрути. Граф після кожної домашньої авантюри падав на ліжко майже непритомний і його лікар наказував йому оминати хвилювання. Гафійка може без трудно-

**Проф. д-р Степан
Смаль-Стоцький**

щів доводити його до все частіших приступів. Хай тільки — казав Максим — Гафійка обіцяє урочисто, що після смерті графа вийде за нього заміж.

Аж тепер Гафійка почала сумніваться у тому, що Максим кохас її насправді. Може, це тільки хитрощі підлабузника, який злакомився на її майно? Їй захотілось нарешті спокою, і вона ладна була повернутись до попереднього способу життя, навіть забути про молодість. Максим зразу помітив зміну в ній. Тепер він почав переслідувати її своїми ревностями, глузуючи, чому вона, наче реп'ях кожуха, тримається спорохнявілого графського дупла.

Граф зрадив, коли Гафійка зажадала, щоб він звільнив Максима з роботи. За якийсь час до графа прийшов прокурор, щоб повідомити його, що він примушений дати наказ про секцію трупа покійної графині...

Ось такий сюжет цієї, запланованої Кобилянською повісти, переповіджений з пам'яті М. Рудницьким через 27 ро-

ків, після отримання листа авторки з пляном цього ненаписаного, ба навіть ще не початого роману.

„Апостол черні” вийшов друком у 1936-му році. Кобилянська „подала зміст” нової повісти ще перед надрукуванням „Апостола черні”, як пише М. Рудницький, який закінчує свою розповідь про цю повість „з закрученою інтригою” такими словами:

„Кобилянська ще не знала, чим закінчити цю історію. Її зацікавила психологія сільської дівчини, яка у бажанні змінити свою тяжку долю заплуталась у конфліктах, коли нею оволоділа жадова маєтку і влади.

На запитання, як іде робота над задуманим романом, письменниця через деякий час відповіла, що вона спочатку мусить подумати над заголовком і, поки не знайде його, не сяде за роботу...”

Отже, виходить, що письменниця навіть не почала працювати над цим романом із „закрученою інтригою”. Дмитро Косарик, який під час другої світової війни відвідував О. Кобилянську в Чернівцях, пише, що в 1940-му році була вже чотири роки „прикута недугою до крісла, не могла вийти на повітря”. („Вітчизна”, 1963, ч. 11, ст. 178). Про лихий стан її здоров’я знаємо з інших спогадів. Та як би там не дивитися на точність змісту переданого М. Рудницьким листа від Кобилянської, можна з певністю ствердити, що ця задумана письменницею повість не додає нових прикмет її творчості.

ТВОРИ О. КОБИЛЯНСЬКОЇ

О. Кобилянська почала писати в молодому віці, — мавши ще 13-14 років, укладала вже вірші німецькою мовою. Тією ж мовою писала перші свої оповідання, як про це ми вже згадували. В роках 1886-1887 Кобилянська написала повість „Вона вийшла заміж”, також по-німецьки, але пізніше під впливом згаданої Софії Окуневської почала писати українською мовою, і повість „Вона вийшла заміж” дістала в українській перерібі новий заголовок „Людина”.

Повість „Людина” була надрукована в „Зорі” у Львові в 1894 році, отже на 17-му році літературної діяльності письменниці. Книжкове видання вийшло в 1899 р. у Чернівцях.

Повість „Царівну” почала письменниця в 1888-му році в Кімполонгу, а закінчила в Чернівцях в 1895-му році. Книжкове видання вийшло в 1896 р. в Чернівцях. Новела „Природа”, як ми вже згадували, вийшла по-українськи в Чернівцях у 1897 р. Там же й того ж року появилася окремим виданням і новела „Некультурна”.

У Львові в 1899 р. вийшла збірка новель Кобилянської під заг. „Покора”, нариси, накладом Українсько-руської Видавничої Спілки, ст. 111. Там надруковано такі твори: Покора, Жебрачка, Що я любив, Мати Божа, У св. Івана, Час, Він і вона, гумореска; Аристократка, Битва, Impromptu Phantasia, Мужик, Банк рустикальний.

В тому самому Видавництві у Львові в 1905 р. вийшла друга збірка новель і нарисів О. Кобилянської під заг. „До світла”. Складається вона з таких творів: Valse melancolique; Рожі; Акорди; Поези, фантазія; На полях; Під голим небом; Там зірки пробивались, поезія в прозі; Сумно колишуться сосни, фантазія; Балаканка про руську жінку; Сліпець; Через море; За готар; Мої лілії, поезії в прозі; Думи старика.

Повість „Земля”, написана 1901 року, друкувалася в „Літ. Наук. Віснику”, Львів, 1902 р., а книжкове видання появилася 1902 р. у Львові.

Новела, як її сама авторка назвала, „Нюба”, закінчена в жовтні 1904 року, друкувалася в „Кієвській Старині” в тому ж році; вдруге у львівському „Світі” в 1906-му році, а окремим виданням вийшла „Нюба”, названа вже „повістю”, у Львові, в 1907 році.

Авторка назвала була твір „В неділю рано зілля копала” „оповіданням”, яке закінчила в квітні 1908-го року. Друкувався цей твір в „Літ.-Наук. Віснику” того ж року, окремим виданням вийшов у Львові-Києві 1909-го року.

Повість „Через кладку” закінчила авторка в 1911 р.; друкувалася вона в „Літ. Наук. Віснику” в 1912 році; книжкове видання появилася 1913-го року в Українсько-Руській Видавничій Спілці, Київ-Львів, 384 ст.

Повість „За ситуаціями” закінчена в Чернівцях 1913-го року, друкована в місячнику „Українська Хата”, 1913-го року, а книжкове видання вийшло у Видавництві „Життя й Мистецтво”, Київ, 1914, ст. 164.

Воснні й повоснні твори надруковані в збірці „Сниться”, новелі і нариси, ювілейне видання, з передмовою д-ра Остапа Грицяя. Чернівці, 1922, ст. 64.

Цю збірку передруковано в 40-ліття літературної творчості під заголовком „Але Господь мовчить... і інші оповідання”, Чернівці, 1927, ст. 88. Додано ще статтю А. Когу-та „В 40-ліття літературної праці Ольги Кобилянської” та три нові твори „Але Господь мовчить...” та „Огривай, сонце” й „Зійшов з розуму” — нарис з правдивого життя.

Очевидно, що ми навели тут тільки перші видання творів О. Кобилянської і не згадували про книги її перекладів німецькою, російською, чеською та іншими мовами, ані про перевидання її творів, бо на це немає тут місця, та й не є це нашою ціллю. Зазначимо тільки, що бібліографія творів Ольги Кобилянської за роки 1887-1927 та критичних голосів про ці твори, складена проф. д-ром Василем Сімовичем і дир. Володимиром Дорошенком, займає 51 сторінку у згаданому з 1928 року (ст. 159-209) „Альманаху”.

ЖИТТЯ ПИСЬМЕННИЦІ

Ольга Кобилянська народилася 27-го листопада 1863-го року в малім містечку Гурагумора в буковинських горах. Звідтам батько її, дрібний урядовець, був перенесений до Сучави, це було 5 років після народження письменниці, а ще через три роки до Кімполонгу, де Ольга почала відвідувати початкову школу.

В 1889-му році батько Кобилянської перейшов на пенсію й оселився в селі Димці Серетського повіту, а два роки пізніше радина Кобилянських переїхала до Чернівців, де письменниця прожила все своє життя, виїжджаючи тільки на короткий час із того міста. Померла вона 21-го березня 1942-го року.

Життя письменниці було вбоге на зовнішні події. В січні 1898 року вона писала до згаданого Ф. Ржегоржа, що до того часу була тільки у Львові. „Але від шістьох років не була-м і там. Від шістьох років не їжджу ніде, — хіба вліті в гори, в свою давню батьківщину”. (Твори в трьох томах, том III, ст. 544-545).

Пізніше О. Кобилянська була в Україні, в Києві, в Лесі Українки, в чеських купелевих місцевостях, занедужавши

О. Кобилянська в середньому віці

на частинний параліч в 1903 році. До Чехії вона їздила і в 1928-му році, щоб лікуватися у Франтішкових лазнях, і тоді в Празі відзначено 40-річчя її літературної творчості. Того ж 1928-го року була вона на своєму ювілеї і в Коломиї.

Згадуваний О. К. Бабишкін писав, що в „30-их рр., за винятком кількох малоцікавих оповідань, Кобилянська нічого не пише. Лише погай ловить передачі радянських радіостанцій, вслухаючись у вільну мову народів Радянського Союзу” (ст. 14). Треба додати, що про „вільну мову народів” писав Бабишкін саме під час жахливого голоду в Україні в 1932-1933 роках, під час страшного терору, що саме в тих роках шалів на українських землях.

На доповнення цих коротеньких життєписних даних про О. Кобилянську наведемо ще уривок з листа письменниці до відомого консервативного українського політика, Олександра Барвінського, редактора „Руслана”, органу

„клерикальної християнсько-суспільної партії в Галичині”, як це зазначив редактор V тому творів О. Кобилянської, виданих в Києві 1963-го року, — Федір Погребенник (ст. 734).

Кобилянська обіцяла О. Барвінському в січні 1907 року прислати щось до „Руслана”, а в листі з 17-го грудня 1909-го року подала йому дещо зі свого життя.

Письменниця давала тоді О. Барвінському інформації, потрібні до „Виїмків із української літератури”, автором яких він був. Ось що писала Кобилянська О. Барвінському про свою літературну працю:

„Я сама знала і відчувала, що не володію своєю материнською мовою, як німецькою, та що ж я могла проти обставин вдіяти, котрі держали мене далеко від українців у глухих і гірських місцях, де я годувалась хіба самою красою природи! Дуже прикро і болісно вражали мене для того слова таких людей, як, між іншим, Остапа Терлецького (котрого я особисто не знала): „Ольга Кобилянська в українській літературі лиш екзотична квітка, бо ж вона ховалась на німеччині. Та забули, що наколи б не та „німеччина”, — то з Кобилянської не було б навіть і те, що потрохи є тепер. „Німеччині”, і несказанній доброті, і розумові своєї дорогої, незабутньої матері (спольщеній німкені) завдячую я, що єсьм тим, чим єсьм, а Софії Окуневській, теперішній лікарці і товарищі моїй, як і Наталії Кобринській, — що вийшла з мене українська патріотка. Мати моя, хоч без вищого образования, в нічім мене не спиняла, до нічого мене не силувала і все була рада, коли бачила, що або читаю, або пишу. Добра і мудра була.

„Про теперішнє життя своє можу Вам лиш стільки сказати, що воно пливе в дуже вузьких рамках. Дуже багато винна в тому моя колишня недуга, котра і тепер ще дається знаки, а послідній удар котрої я перенесла з утратою мого найдорожчого, наймолодшого брата, що помер мені того літа в 31-му році на грудну недугу — чоловік незвичайної інтелігенції, доброти і ніжности, що був не лише моїм братом, а найтоншим і найцирнішим приятелем моєї душі, моїм дорадником, а на будуче і оборонцем — „батьком”... (мій батько вже 83 роки числить!). Той удар позбавив мене чи не всього мойого „я”, і всього гарного і ясного, що мала в житті.

„Тепер я лиш вегетую і коли і забралась я знов до якоїсь нової праці, то лише одиноко під впливом його пам'яті, котрому праця була в житті — все і всім, і котрого остаточно і сама пожерла”.

Кожний, хто читає листування О. Кобилянської, набирається ще більшої пошани до тієї письменниці, яка своїм завзяттям перемогла всі труднощі і вписала своє ім'я в історію української літератури. Це признають тепер і окупанти України, дозволяючи видавати твори буковинської письменниці та навіть її листування.

Та самі твори О. Кобилянської ясно стверджують кожному читачеві, що велика буковинська письменниця не могла бути прихильницею тих, які знищили або мучили тих численних її приятелів, що їх прізвища наводять в „Покажчиках імен” навіть самі совєтські редактори її творів.

В 1940 році, коли червона армія зайняла Буковину, різні кореспонденти совєтських часописів підкладали Ользі Кобилянській до підпису заяви про її радість з приводу „визволення”. Ось зразок із такого листа, написаного ніби самою письменницею, а в дійсності підготовленого наперед кореспондентами, бо навіть редактор згаданого п'ятитомового видання Федір Погребенник мусить зазначувати на 673-ій сторінці, що „автограф цього „Листа до трудящих Радянської України” з 2-го липня 1940-го року невідомий”. В цьому листі з підписом письменниці написано:

„Народ радіє та не забуває схилити тепер вже вільні голови в знак подяки Червоній Армії, її проводові, великому Сталіну за визволення з-під соціального і національного гноблення, що тяжіло над ним цілими сторіччями” (Бабишкін, т. 3, ст. 591).

МІСЦЕ О. КОБИЛЯНСЬКОЇ В ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Ніхто не зможе не згадати Ольги Кобилянської в історії нашої літератури. Питанням може бути тільки те, де треба її згадувати. На нашу думку, добре цю справу вирішив проф. Володимир Радзикович, який ставить авторку „Царівни” між Лесею Українкою та Михайлом Коцюбинським, перед В. Стефанюком та М. Черемшиною („Нарис історії української літератури”, Львів, 1941, ст. 197-199).

Автори згаданої „Історії української літератури” О. І. Білецький, М. К. Гузій, О. Є. Засенко, З. П. Мороз і М. П. Пивоваров призначили О. Кобилянській аж передостаннє місце в так званій „дожовтневій літературі”, після Стефаника, Мартовича, Маковея, Тесленка й Шабленка. Після Кобилянської йде ще тільки С. Васильченко, і після нього „жовтнева українська література”. Ці автори зробили таке пересунення буковинської письменниці тому, щоб вирвати її з того духового довкілля, в якому вона жила наприкінці 19-го і на початку 20-го віків, і яке важко було б назвати прихильним до того режиму, що тепер поневолює Україну.

Ольга Кобилянська померла в 1942-му році, отже вона мусіла пережити „визволення Буковини” в 1940-му році, мусіла підписувати різного роду заяви, що їй підсували прислані з Києва агітатори, серед яких були й письменники. І тепер в „Історії української літератури” О. Бабишкін на цій основі може писати, що „Кобилянська зустріла радянську владу як здійснення своїх найзаповітніших мрій про долю і щастя українського народу”.

Кобилянська попала навіть до великої „Історії Української РСР”, виданої в Києві у 1958 році, де пишеться (II том, стор. 475-йй), що „навколо неї групувалися прогресивні культурні сили Буковини” після першої світової війни, і вона „в своїй творчості завжди відстоювала інтереси трудящих та з великою увагою стежила за соціалістичним будівництвом в СРСР і раділа з успіхів Радянської України”.

Очевидно, що все це явна вигадка, бо ж ми вже знаємо, як О. Кобилянська в 1936 році видавала свою повість „Апостол черні” у Львові і як вона туди ж плянувала вислати і свою повість про Гафійку та румунського графа, якої не впіла через недугу написати.

О. Кобилянська заговорила найголосніше наприкінці 19-го віку і на початку 20-го. Її новелі „Природа”, „Некультурна”, „Valse melancolique” та повісті „Царівна”, „Земля” і „В неділю рано зілля копала” разом із іншими творами створюють оригінальну прикмету, якої не знайдемо в жадного іншого нашого письменника.

Це зрозуміла одною з перших Леся Українка, яка вперше записалася з творчістю О. Кобилянської в 1891 році з рукопису повісті „Льборелай”. Л. Українка писала, що Ко-

билянська обізнана з „кращими досягненнями німецької, англійської, французької, данської літератури”, що „її писання не дилетанство, а справжня література”. Л. Українка закликала українських критиків „не дорікати Кобилянській щодня німеччиною, не називати чужою, екзотичною квіткою, а признати за нею те почесне місце в нашій літературі, на яке вона цілком заслуговує”.

О. Кобилянська була першою українською письменницею, що ввела в нашу літературу психологічну повість, у якій по-мистецьки вирішувала і справу жіночої емансипації.

О. Кобилянська сама признається, що „при Л. Українці вона заглянула глибше в акції розвою українізму, себто націоналізму, і пізнала більше українського світу й поглядів”. Цей „український націоналізм” був їй потрібний, бож вона виховалася на західньо-європейських літературах. Знала вона й твори української літератури, читала і російських письменників, але про їх вплив на її творчість мусять писати советські літературознавці тільки тому, що їх зобов'язує засада: Москва всюди перша.

Авторка „Царівни” не перейнялася філософією Фр. Ніцше з її „надлюдиною”, і Наталка Верковичівна хоче бути такою самою людиною, як всі інші, що не є сиротами. Наталка не протиставить себе „царівні”, „мертвотному світові буржуазного суспільства”, як про це пише Бабишкін. В Україні не можуть замовчувати творчості О. Кобилянської, але і не сміють подавати її в правдивій інтерпретації, тому, випускаючи в світ її „повне видання творів”, додають до них такі вступи, які незгідні з творами письменниці.

Академік Степан Смаль-Стоцький в 1927 році у своїм рефераті на відзначуванні 40-річчя літературної праці О. Кобилянської в Чернівцях навів уривок із листа письменниці до себе, який є найкращою відповіддю всім тим, що фальшують погляди авторки „Апостола черні”.

Акад. Степан Смаль-Стоцький говорив, що „в останніх роках О. Кобилянська працювала над більшою психологічною студією, про яку сама написала в письмі до мене, що „вона з жестом на будуче, де не лише сам націоналізм грає роллю в життю і культурному розвитку України, але де нарід повинен іти даліше здобувати Європу, цебто цивілізацію в своїй хаті, в своїй душі, творитиме свою власну укра-

їнську культуру. Нам треба характерів, робітників завзяття, що беруться і за найпотрібнішу цеглу... для збудування своєї держави. Бо держава — це великий механізм, що потребує, крім мотора, ще й тисяч дрібних і найдрібніших помічників. І всі вони мусять відповідати вимогам такого механізму, щоб він став сильний проти зовнішнього і внутрішнього ворога, як деморалізація, брехня, вузькоглядність, зрада, матеріалізм і т. п.”

Подібно пише О. Кобилянська про жінок: „Нам треба не ляльок, а героїнь, героїнь в хатнім господарстві, у вихованні дітей, героїнь, що могли б в данім разі своїм дітям і батьків заступити; героїнь, що, покинуті своїми чоловіками, держались би на п'єдесталі чистоти, моралі і знали би лиш одну ціль — не себе, не своє вибагливе „я”, а свої „діти”. Одним словом, це є ті герої, що їх авторка малювала в своїх творах, це Наталка Верковичівна, це Маня і Нестор Обринські, це „свобідні люди з розумом”, як сказала Наталка.

Очевидно, що „на свободну людину з розумом” немає місця тепер на Україні, і героїні Кобилянської не були б там щасливі хоч в такому обсязі, як Наталка й Маня. Та слава Ольги Кобилянської не меркне від того, що невірно про неї пишуть у поневоленій Україні, бо самі читачі вірно оцінять і її героїнь і її саму, як це зробив духово близький їй Олекса Стефанович у вірші з приводу 40-річчя літературної творчості Великої Буковинки 25 листопада 1927-го року:

Все вище легкою стопою
В простори світлої краси...
Уже далеко за тобою
Густі лишилися ліси...

Уже у млі твої смереки
І твої гори вже у млі...
О, як високо, як далеко
Ти вознеслася від землі!

Стопи вже служба не потрібна,
Во крил розкинутих чета,
Широкошумная і срібна,
Тобі дорогу розгорта...

**
*

Стезя терниста і нерівна, —
Її тернам не видно меж...
Та, Духу світлого Царівна,
Неутомимо ти ідеш.

Сльоза від болю не заблима, —
Лише затиснуться уста...
Нечутним кроком за плечима —
Неодлучима Самота.

Чи на вершинах, чи в долинах, —
Де б не лягла стезя твоя, —
В душі — Краса і Україна,
Як двосидня зоря.

БІБЛІОГРАФІЯ

Ольга Кобилянська. Твори в трьох томах. Державне Видавництво Художньої Літератури. Київ, 1956. I-ий том — 590 ст., II-ий том — 712 ст., III-ий том — 640 ст. Літературно-критичний нарис, упорядкування всіх трьох томів і примітки кандидата філологічних наук О. К. Бабишкіна (I-ий том, ст. 4-64). Матеріали до другої частини „Землі” підготував старший науковий працівник музею О. Кобилянської Е. М. Панчук.

Історія української літератури. Том перший. Дожовтнева література. Видавництво Академії Наук Української РСР. Київ, 1954. Про О. Кобилянську написав на ст. 707-716 О. К. Бабишкін.

Ольга Кобилянська. Альманах у пам'ятку її сороклітньої письменницької діяльності (1887-1927). Зладив д-р Лев Когут. Накладом Ювілейного Комітету в Чернівцях. Чернівці, 1928, ст. 314.

Ольга Кобилянська. Битва. Нарис. Українська Накладня, Київ—Ляйпціг (1923), із переднім словом про літературну діяльність О. Кобилянської Василя Верніволі (В. Сімовича), ст. 3-16.

Луців Лука, д-р. **Ольга Кобилянська і Ф. Ніцше.** Літературно-Науковий Вістник, 1928, кн. IV (за квітень), ст. 335-345; і кн. V (за май), ст. 47-63; відбитка — Львів, 1928, ст. 32.

Л. Луців. Сис Петер Якобсен. Літ. Наук. Вістник. 1930, вересень, ст. 791-801; „Природа” О. Кобилянської, там же, жовтень, ст. 890-845; О. Кобилянська і Е. П. Якобсен. там же, грудень, ст. 1078-1094; відбитка: Д-р Лука Луців. О. Кобилянська і С. П. Якобсен, Львів, 1930, ст. 36.

Л. Луців. Найкраща повість О. Кобилянської. Недільне видання „Свободи”, ч. 11 (120), Рік 1952, з 11-го жовтня.

О. Кобилянська. Твори в п'яти томах. Державне Видавництво Художньої Літератури. Том перший — 1962, ст. 492. Вступна стаття М. П. Комишанченка; том п'ятий, Київ — 1963, ст. 768, упорядкування, підготовка текстів та примітки кандидата філологічних наук Федора Погребенника.

Михайло Рудницький. Ольга Кобилянська. (До 20-річчя з дня смерті). „Вітчизна”, літер. художній та громадсько-політичний журнал Спілки Письменників України, Київ, 1962, березень, кн. 3, ст. 169-178.

Стефанія Гладка-Бубнюк. Дорогоцінні спомини (У століття народин О. Кобилянської). „Жіночий Світ”, Вінніпег, 1963, листопад — грудень, ст. 6 і 11.

СПИСОК ІЛЮСТРАЦІЙ

	стор.
1. О. Кобилянська в молодім віці (1883)	5
2. М. Євшан, Микола Шаповал, О. Кобилянська, Микита Шаповал, Олександр Кобилянський (брат)	16
3. О. Кобилянська і Леся Українка	20
4. О. Кобилянська та Іван Франко	25
5. „Івоніка” — ілюстрація до „Землі”	30
6. „Марійка” — ілюстрація до „Землі”	35
7. „Віля кошниці” — ілюстрація до „Землі”	41
8. „Побачення” — ілюстрація до „Землі”	48
9. Проф. д-р Степан Смаль-Стоцький	55
10. О. Кобилянська в середньому віці	59

З М І С Т

	стор.
1. Чотири автобіографії О. Кобилянської	7
2. Нарис „Через море”	9
3. Освіта О. Кобилянської	10
4. Перемога української стихії	13
5. О. Кобилянська не була ніцшеанкою	14
6. О. Кобилянська і С. П. Якобсен	18
7. За вірну оцінку творчості письменниці	21
8. Дещо про героїнь О. Кобилянської	24
9. Найкраща повість О. Кобилянської	40
10. Через ідеологічну кладку	45
11. Сюжет ненаписаної повісти	52
12. Твори О. Кобилянської	56
13. Життя письменниці	58
14. Місце О. Кобилянської в історії української літератури	61
15. Вібліографія	66
16. Список ілюстрацій	67

